

BOHUMÍR INDRA

HRANICE VE 2. POLOVINĚ 17. STOLETÍ

DOBA NEJVĚTŠÍHO ÚPADKU MĚSTA A JEHO POZVOLNÁ OBNOVA

V roce 1969 vyšel první díl dějin města Hranic, který obsahoval prehistorii Hranicka, již sepsala správkyně hranického muzea Marie Jašková, historii města od jeho počátků ve 12. století až do husitských válek z pera koryfeje moravské vlastivědy Ladislava Hosáka a nejobsáhlejší část, která se věnovala dějinám Hranic od 15. do počátku 17. století. Jejím autorem byl archivář Bohumír Indra. V původním rozvrhu tohoto projektu hranických dějin měl Indra dovést svou práci do roku 1848 a na něj pak měli navázat Ivan Krška a Ludvík Novotný vylíčením historie města v 19. a 20. století. Projekt se však v 70. letech zastavil. Základní příčinou byla zřejmě neshoda na podobě dalších dílů. Město mělo záměr vydat třísvazkově dějiny, z nichž druhý svazek by pokryl období od počátku 17. století až do roku 1918, rozsah předpokládalo podobný jako u dílu prvního. Při zachování míry „rozlišení“, kterou dr. Indra nastavil v prvním svazku, by (vzhledem k velkému množství dochovaného archivního materiálu) musel mít druhý svazek rozsah třeba pětinásobný. K dohodě nedošlo a práce na projektu ustaly. Dr. Indra část shromážděných informací využil ve svých vlastivědných člancích (knižně zatím vydána jen Historie hranických domů, 2005). Když se pak v 90. letech 20. století k dějinám města vrátil, jeho zdravotní stav už systematickou práci neumožňoval. S pomocí své ženy Jany ještě připravil kapitulu o historii Hranic v období třicetileté války (Sborník Státního okresního archivu Přerov 1996). V Indrově osobním fondu, uloženém v Zemském archivu v Opavě, se dochoval ještě strojepis s názvem Doba největšího úpadku města a jeho pozvolná obnova, který zachycuje historii města v období mezi koncem třicetileté války a vítězstvím nad tureckými vojsky u Vídně v roce 1683.

Není to ovšem text dokončený, na několika místech je vynechán prostor pro doplnění údajů, někdy chybějí celé tematické odstavce, občas se údaje opakují. Text ani není opatřen poznámkami s odkazy na prameny. Přesto jde o poměrně celistvé pojednání, které vzniklo na základě studia archivních materiálů. Vzhledem k jen malé naději, že by se někdo v dohledné době zabýval historií Hranic v 17. století do takové hloubky jako to činil Dr. Indra, se domníváme, že zpřístupnění tohoto textu veřejnosti bude prospěšné [1].

Pokud nebylo možné věty s vynechanými místy spolehlivě doplnit z jiných zdrojů (zejm. Indrových časopiseckých článků), byly vynechávky označeny závorkou [...]. Značky, které označovaly nerealizované vsuvky či poznámky pod čarou, byly vypuštěny. Text byl rozčleněn na tematické oddíly, které byly opatřeny mezititulky, do stavby textu však nebylo zasahováno.

[1] Za souhlas s publikací textu a ochotnou pomoc s jeho přípravou děkuje redakce Janě Indrové.

3 HRANICKÉ PANSTVÍ V ROCE 1649

Když se po skončení třicetileté poustojivé války ujal r. 1649 kníže Maxmilián z Dietrichštejna opět přímé správy svých statků, byla obě panství – hranické a helfenstejnské – v žalostném stavu. Rok po uzavření vestfálského míru bylo v Hranicích o sv. Václavě 1649 stále ještě 159 domů a gruntů (tj. více než polovina všech domů) pustých, spálených a zničených, z nichž nevycháze-ly obci ani vrchnosti žádné činže a platy. Naopak město muselo platit z nich ještě za válečných let vojenskou kontribuci. V sutinách ležel také farní kostel, vypálený Švédy, jehož gotické klen- by se zřítily, městský dvůr i obě městské brány, Horní a Dolní, byly silně poškozeny, pobořeny byly i hradby města. Stejný pohled skýtal i hranický zámek. Dietrichštejn dal po skončení pro- nájmu obou panství r. 1649 pořádný soupis všech příjmů na obou panstvích, aby zjistil skutečný výnos z poddaných i z hospodářství, provozovaného v režii vrchnosti. Srovnáme-li výnosy pod- danských platů obou panství před válkou, kdy města a vesnice byly plně osazeny poddanými, se současným stavem, vidíme nejlépe zkázu a bídu, do níž byla třicetiletou válkou stržena. Na hranickém panství klesl počet poddaných v městech Hranicích a Drahotuších a 28 vesnicích z dřívějších 1212 osedlých před válkou na 678 osedlých v r. 1649, v městě Hranicích samém z 309 osedlých na 150 včetně Židů. Peněžní činže, kterou platili poddaní vrchnosti a jež vynášela dříve 4000 zlatých rýnských ročně, klesla při úbytku tolika poddaných na 2500 zl. rýn., pro chudobu a bídu poddaných nebyla však naděje, že by mohly být od nich vybrány. Také výnosy z hospo- daření ve vlastní režii (pivovaru, pálenice a šenku vína) zcela poklesly pro chudobu poddaných, kteří uhájili sotva živobytí. Rovněž příjmy z mýta, cihelny, vápenky, rybníků, lesů, z 6 panských dvorů, chovu ovcí a prasat ve dvorech byly značně nižší ve srovnání s předválečnou dobou. Mnoho usedlostí na panství bylo zbořených a pustých a nově osedlí měli lhůtu od placení vrch- nostenské činže. Mlýny, dvory a vesnice byly Švédy zruinovány, chybělo dobytka, obilí i rybí návnady. V době, kdy ještě vesnice netrpěly válkou a panské dvory byly plně osazeny dobyt- kem a pole oseta, vynášelo hranické panství vrchnosti ročně více než 21.000 zlatých rýnských. Nyní, kdy se vyselo množství obilí v panských dvorech, dávky a platy však mohly být vybrány jen od zbylých poddaných, byl roční výnos celého panství odhadován na 6.200 zlatých rýnských. Po srážce platů vrchnostenským úředníkům a čeledi ve dvorech i za práce řemeslníků pro různé hospodářské účely byl čistý výnos hranického panství vypočten na 5.300 zlatých ročně, a to za předpokladu, že stanovené roční činže budou osedlími poddanými skutečně v úplnosti zapla- ceny, což při jejich bídě bylo málo pravděpodobné. Ne lépe tomu bylo na sousedním panství lipenském. Dietrichštejn se proto snažil zvýšit příjmy z panství osazováním pustých gruntů novými poddanými a novou organizací hospodářství ve vlastní režii. Především bylo nutné se zbavit všech vrchnostenských objektů, jež byly více přítěží než přínosem, neboť odčerpávaly robotní síly na stálé opravy a materiál na údržbu. Po propočtu průměrného ročního výnosu všech mlýnů na panství za několik let a nákladů na opravu a údržbu, jež převyšovaly příjmy, pronajal Dietrichštejn všechny vrchnostenské mlýny na panství mlynářům-nájemcům za pravidelný roční plat. V městě Hranicích to byl mlýn Horní při Horním dvoře, mlýn Klichovský v dnešní Galašově ulici na konci strouhy ústící do Veličky, mlýn Holubovský na Ludyni i velký Trávnícký mlýn u Hranic, patřící již k Drahotuším, jež zůstaly trvale pronajaty až do 18. století, kdy byly nakonec vrchností prodány do dědičné držby mlynářům, kteří je měli v nájmu. Základ- ním zdrojem příjmů vrchnosti se mělo stát opět polní hospodářství s živočišnou výrobou za- jišťované robotou poddaných. Ve vlastní režii ponechal proto kníže všechny panské dvory, a to v Hranicích Horní a Čaputovský, ve vesnicích dvory Opatovický, Podhorský, Klokočovský a Bělotínský i s rybníky, jež při plánovitém hospodaření zaručovaly trvalý výnos. Nejmenší pan- ský dvůr, ve Stříteži, zřízený Žampachem a zpusťosený za švédských válek, byl jako nevýnosný likvidován a pusťšen k fojtství. Všechny polní práce i práce ve dvorech a při rybnicích konali robotní poddaní z okolních vesnic. Poněvadž vesnice byly značně vyliďněny, narůstalo nyní

neúměrně jejich robotní zatížení. Obilní hospodářství nebylo však hlavní náplní dvoreckého hospodaření a krylo sotva vlastní potřebu včetně výroby sladu pro panské pivovary dietrichštejnských statků. Mnohem většího významu nabýval chov dobytka, hlavně ovcí pro obchod vlnou. V každém vrchnostenském dvoře bylo jen několik placených sil. V Horním dvoře to byl šafář se šafářkou, kteří organizovali práci ve dvoře, 2 dívky, svinčák a ovčák, ve dvoře Čaputovském šafář s šafářkou, 1 dívka ke kravám a ovčák. Dostávali od vrchnosti roční plat a naturálie. Podobně tomu bylo i v ostatních panských dvorech.

VRCHNOSTENSKÁ SPRÁVA

Z úsporných důvodů byla správa zruinovaných panství hranického a drahotušského r. 1652 spojena s panstvím lipenským a soustředěna na zámku v Lipníku. Agenda byla však soustředěna a přidělena více úředníkům podřízeným vrchnostenskému hejtmantu Václavu Rekovi z Černotína, bývalému nájemci obou panství, který pak pobýval střídavě na hranickém zámku nebo na zámku v Lipníku. Od své nobilitace užíval titulu hejtmana panství helfenštejnského, hranického a drahotušského. Vrchní správu všech panství rodového dietrichštejnského fideikomisu vedl už od dob kardinálových vrchní hejtmán, který sídlil v Mikulově, kde byla i vrchní účtárna knížecí, již odváděla kvartálně všechna panství čisté peněžní výnosy z hospodaření.

Sídlem správy hranického panství byl hranický zámek, do r. 1621 trvale sídlo držitele hranického panství. Za dobývání města Švédy a za jejich pobytu ve městě byl zámek značně pobořen a zruinován. Bylo nutné provést jeho rekonstrukci, aby se některé jeho části nezřítily, a současně upravit místnosti pro kanceláře správy panství i pokoje knížecí i hostinské v 1. poschodí pro občasný pobyt knížecí rodiny a její hosty. Práce byly zahájeny hejtmánem Rekem již r. 1651 a pokračovalo se v nich po řadu let. Vysoká zámecká věž nad branou (v r. 1827 zbořená), jíž se projíždělo od Horní brány městské do města, byla puklá a musela být stažena dubovými ankry. Také druhá věž nad palírnou a bednárnou byla zajištěna 4 dubovými ankry, staré klenutí bylo v ní strženo a položeny nové trámy, obě věže pak zastřešeny a pokryty šindelem. Byl také postaven nový most u Horní brány městské s novým klenutím a zvýšeny zdi kolem zámku. Práce tyto vedli zedníci mistři z Olomouce, Petr Šyler a Václav Andrys, kteří pracovali v té době na stavbě dietrichštejnské hrobky v hlavním kostele na olomouckém předhradí. Práce tesařské provedli tesař Jíra Wayzer z Dubu a Václav Vodnář z Hranic. Při nové úpravě hospodářských budov zámku byl zabrán pustý měšťanský dům Kolfářovský vedle zámku a opraven pro potřebu vrchnosti. Pokoje v zámku i ve vinném domě knížecím na hlavním náměstí byly vybaveny stoly, dveřmi a nábytkem a postavena v nich kamna. Na zámecké věži trubačské – směrem k městu – opraveny hodiny pokažené Švédy a do vytlučných oken v zámku vsadil lipenský sklenář Jiřík v šesti prostředních pokojích panských a na schodech 2300 prohlédacích koleček. Z účetních rejstříků vydání se také dovídáme, že Rek dal v těchto letech ohradit knížecí zahradu zřízenou r. 1628 na pravém břehu Veličky kamennou zdí a zřídil v ní 4 rybníčky pro pstruhy. Zahradou a rybníčky protékala voda z Veličky strouhou k Drahotuším a přiváděla vodu do panského rybníka Slavíčského. O zahradu pečoval ustanovený knížecí zahradník, který měl v zahradě postavený domek.

Hejtmán panství byl odpovědný knížeti a vrchnímu hejtmánovi všech panství za řádnou organizaci správy a vedení hospodaření na panství jemu svěřeném i za činnost podřízených úředníků, vrchnostenských správců, purkrabího, důchodního, který měl na starosti vedení hlavního důchodového účtu celého velkostatku, obročího, který se staral o obilní hospodářství a sýpky a vedl příslušné evidenční rejstříky osevní, sklizňové a výmlatní, polesního, jenž vedl a spravoval lesní hospodářství a myslivost. Ti měli ku pomoci vlastního písaře a pobývali střídavě na zámku v Hranicích nebo v Lipníku. Poštovní spojení obstarával od 2. poloviny 17. století ordinární poštovní posel olomoucký, který doručoval knížecí psaní za [...] poplatek a dopisy na

5 poštu do Olomouce nosil posel. Na hranickém zámku bydleli mimo to trvale vrátný, myslivec, panský sládek, páleník, bednář a 3 holomci, kteří dostávali od vrchnosti plat a naturálie. Všechny práce na zámku jako úklid, topení aj. byly vykonávány robotou poddaných. Hospodářské účty dílčí i celkové hranického panství, zaznamenávající všechny příjmy, vydání a čistý výnos, byly každoročně dvakrát uzavírány, a to za dobu od sv. Jiří do sv. Václava a od sv. Václava do sv. Jiří. Na obou panstvích, hranickém a helfenštejnském, byly účty vedeny až do r. 1652 odděleně – zvlášť pro každé panství, od r. 1653 však společně až do r. 1678, kdy došlo opět k rozdělení společné správy a k ustanovení samostatného hejtmána pro panství hranické a drahotušské v Hranicích a pro panství helfenštejnské v Lipníku nad Bečvou. Hejtmán Václav Rek zemřel v Hranicích 26. června 1655 ve věku 68 let, zanechav manželce a dětem městský dům a dvůr u Veličky a mlýn u Drahotuš. Jeho syn Jiří Rek z Černotína, povýšený do rytířského stavu, prodal dům a dvůr v Hranicích i mlýn v Drahotuších a byl později hejtmánem letovického panství na Boskovsku. Za nástupce Rekova ustanovil kníže Jana Jiřího Condilla Svitavského, který setrval ve funkci hejtmána panství helfenštejnského, hranického a drahotušského až do r. 1677.

V témž roce 1655, několik měsíců po Rekově smrti, zemřel 6. listopadu také kníže Maxmilián Dietrichštejn ve věku 59 let. Jeho nástupcem v držbě rodových statků a v hodnosti knížecí se stal jeho nejstarší syn Ferdinand Josef, tehdy devatenáctiletý, narozený 25. 9. 1636, který se však ujal skutečné správy rodových statků až r. 1660 po dovršení zletilosti. Období jeho vlády, jež přesáhlo téměř celou druhou polovinu 17. století († 1698), lze charakterizovat jako soustavné úsilí knížete o odstranění všech následků třicetileté války, o zlepšení hospodářské existence měst i venkova, stále vyhledávání a zavádění nových forem hospodaření pro zvýšení výnosů a příjmů z jednotlivých panství. Kníže se dával informovat a byl také podrobně informován o veškerém dění na jednotlivých statcích, rozhodoval o hospodářských záležitostech jednotlivých dvorů stejně jako o osobních záležitostech jednotlivých poddaných, pouštěl se do nových hospodářských podnikání na svých statcích, do zavádění nových forem práce, zejména ve výrobě plátna a sukna, jak je poznal na statcích jiných bohatých šlechticů v té době. Hospodářství na všech dietrichštejnských statcích organizoval tak, aby se vzájemně doplňovalo a výrobky jednoho panství našly odbyti i na ostatních dietrichštejnských panstvích.

ŽIDOVSKÁ OBEC

Židovská obec hranická, která bojovala o zlepšení svého postavení a rozšíření svých práv a stále častěji se dostávala do sporů s křesťanskou městskou radou o výsady dané Židům knížetem Maxmiliánem r. 1637, si pospíšila, aby získala od nového mladého knížete potvrzení privilegií udělených jim již jeho otcem. Kníže Ferdinand potvrdil jejich vyslancům, vypraveným do Mikulova a uvedeným představenými židovské obce mikulovské už 30. srpna 1656, všechny výsady židovské obce hranické a na jejich žádost povolil jim navíc místo dosavadních 4 beček košerového vína ročně dovézt do Hranic a vyšenkovat celkem 7 beček vína. Kromě toho si vymohli Židé za zaplacení značného obnosu peněz od knížete povolení, aby mohli posílat své syny na studie do cizích měst a dcery provdati jinam na cizí panství i do měst, ovšem s podmínkou, že se vždy ohlásí předem v knížecí kanceláři ve věci poplatku za výhostní list nebo propuštění k městu. A již tři roky nato využili císařské výsady dané všem Židům Ferdinandem III. r. 1657 – svobodné návštěvy všech týdenních a výročních trhů ve městech, volného nákupu a prodeje zboží a potvrzení těchto výsad i v Hranicích na úkor křesťanské obce hranické a proti kardinálovu privilegiu z r. 1629. Protože městská rada dosud bránila Židům ve volném prodeji na týdenním trhu ve městě, obrátili se na knížete, vylíčili mu všechna příkoří, jež musí trpět, a dosáhli potvrzení úplné samostatnosti židovské obce hranické. Kníže Ferdinand jim listinou danou v Hranicích 19. 7. 1659 potvrdil, že mají stejná práva jako ostatní měšťané hraničtí prodávat své zboží na týdenních trzích ve městě a také na něm kupovat, co potřebují. Za značnou

sumu peněz složenou knížeti dokonce dosáhli, že kníže přeložil dosavadní týdenní trh městský, konaný od nepaměti vždy v sobotu, na pátek, aby Židé mohli světit svůj sabat, a vydal příkaz hejtmanu panství, aby zařídil dodržování tohoto privilegia. Dovolil dále Židům, po souhlase, který vymohl na městské obci hranické, aby vystavěli pusté domy měšťanské ležící v sutinách mezi židovskými domy v dnešní Janáčkově ulici s podmínkou, že zaplatí všechny pohledávky křesťanských věřitelů vážnoucí na těchto gruntech, a potvrdil jim dvouletou bezplatnou lhůtu na vystavění domů. Židovský rychtář schvalovaný knížetem dostal od knížete zmocnění soudit a rozhodovat i žaloby křesťanů na Židy a teprve nebyl-li měšťan spokojen s rozsudkem, měl se obrátit na vrchnostenského hejtmana, který spor rozhodl. Městský rychtář nesměl již více Židy-dlužníky zavírat do městského vězení. Chtěl-li naopak Žid žalovat křesťana, měl podat žalobu na něj u městské rady nebo městskému rychtáři. Kníže také zakázal městské radě trestat celou židovskou obec vězením nebo bránit hranickým Židům vycházet z města a vracet se do města, jak bylo dosud zvykem, případně bránit jim v obchodování, když některý Žid nezaplatil městské radě domovní činži nebo roční splátky za domy některému měšťanovi. Měšťan nebo obec se měli v těchto případech obrátit vždy na židovského rychtáře, nedostali-li by satisfakci, měli se obrátit k hejtmanu panství. Pouze sám dlužník mohl pak být přinucen městem takovými prostředky k zaplacení, nikoliv celá obec židovská. Zakázal také, aby město vybíralo od hranických Židů poplatek o jarmarcích 8 bílých grošů, a povolil vybrat od nich jen běžný plat z místa bez zdražování, tak jak jej platili ostatní měšťané.

PRIVILEGIUM MĚSTSKÉ OBCI Z ROKU 1660

Teprve skutečnost, že hraniční Židé se stali nezávislí na městské obci a získali od knížete výsady, jež hluboce zasahovaly do práv a výsad města daných jim kardinálem Dietrichštejnem r. 1629, vyburcovala městskou radu, že při pobytu knížete v Hranicích podala mu memoriál s prosbou o konfirmaci městských privilegií, a prosili rovněž o potvrzení několika dalších artikulů výsad. Každé potvrzení starých výsad a privilegií novou vrchností stálo vždy značnou sumu peněz, zchudlé město proto nespíchal o nástupu nového knížete s žádostí o konfirmaci. Tím však umožnilo židovské obci, aby získala nové výsady knížetem potvrzené. Městská rada upozorňovala nyní pozdě knížete, že výsady dané Židům poškozují město, a prosila, aby týdenní městský trh přeložený na pátek, jak si to Židé přáli, byl opět vrácen na sobotu, protože konání trhu v pátek je na škodu města a měšťanů. Protože město nemělo v rukou žádné písemné potvrzení o prominutí placení ročního platu z pustého obecního Velkého mlýna před Černotínskou branou, žádali rovněž o písemné potvrzení, protože za to odvedli kardinálovi městské mýto. Prosili také, aby mohli zastavit šenkování panského piva v mýtním domku na předměstí, postaveném vrchností za Horní branou k vybírání mýta, protože to bylo proti městským privilegiím. Kníže však otálel s potvrzením privilegií města a teprve po podání nové obsáhlé petice z 5. prosince 1659 potvrdil konfirmační listinou vydanou při návštěvě města 13. dubna 1660 na knížecím zámku městu Hranicím staré výsady městské, pokud nebyly již změněny císařským privilegiem a listinami jeho i jeho otce, vydanými Židům. Městská privilegia rozmnožil jen zákazem hranickým Židům pálit a šenkovat pálenku a pivo v jejich domech, kromě šenkování vína košer, jak to povolovalo židovské privilegium. Zastavil také výčep vrchnostenského piva v domku, který dal postavit před městem k vybírání mýta, a potvrdil, že tam nemá být ani v budoucnu šenkováno panské pivo ke škodě měšťanů. V artikulu o prominutí placení roční činže z pustého Velkého mlýna před Černotínskou branou blízko Bečvy, důmyslně formulovaném proti možnému obvinění, že vrchnost připravila město o mýto, uvedl, že mýto, jež patřilo městu, vynášelo málo a pouze z koňů a vozů. Kardinál dostal zvýšení mýta od císaře s výslovným určením, že má patřit vrchnosti, a ne městu. Na prosbu města zrušil povinnost města odvádět vrchnosti roční plat 43 zl. mor. 26 grošů z pustého Velkého mlýna, vyžádal si však za to souhlas města s odve-

7 dením městského mýta. Kníže Ferdinand potvrdil městu zrušení povinnosti ročního placení činže z pustého mlýna, ačkoliv činže z tohoto mlýna byla údajně vyšší než celý příjem z mýta, vyhradil si však právo dát pustý mlýn znovu vystavět na svůj náklad a užívat užítky z něho. Prosbě města o ponechání týdenního trhu v sobotu nevyhověl, protože pro židovskou obec to byla výsada nejcennější umožňující jim obchod i nákup přímo ve městě a nenarušovalo to svěcení židovské soboty, za což již složili do knížecích důchodů značnou částku peněz.

POČET OBYVATEL A DOMŮ

Počet obyvatelstva města a jeho sociální skladbu v té době poznáváme zčásti z údajů prvního visitace Hranic, která r. 1656 zjišťovala pro daňové účely, kolik má který usedlý měšťan a předměšťan polí a dobytka.

Podle držby polností rozdělila komise držitele usedlostí na měšťany a předměšťany s vlastním potahem, zahradníky bez potahu nebo chalupníky a každou skupinu opět na ty, kteří mají vlastní chléb, na chudé bez polí a pusté usedlosti. Z 273 měšťanských usedlostí mělo vlastní chléb 17 měšťanů a předměšťanů s vlastním potahem a výměrou polí od ¼ lánu do 1 lánu, dále 37 zahradníků ve městě i na předměstí bez vlastního potahu a s výměrou polí od 1 měrice do ¼ lánu a 14 chalupníků s výměrou ½ až 1 měrice polí. Za chudé bylo počítáno 33 zahradníků a 57 chalupníků, kteří neměli vlastní pole, a 1 předměstský grunt s potahem, k němuž patřila jen ⅛ lánu pole. Pusté zahradnické usedlosti byly 2 a 112 chalupnických. Usedlosti bez vlastních pozemků, navíc ještě válkou zničené a vypálené, bylo těžko osadit, když bylo nutné usedlost nejdříve vybudovat; majitel neměl však zajištěnou žádnou výživu z polí ani z účasti na řemeslné výrobě ve městě nebo u služby. Proto většina chalupnických gruntů zůstala pustá a zbořená, aniž se kdo našel, kdo by je chtěl na svůj náklad znovu postavit. Podle zjištění komise drželi hraničtí měšťané a předměšťané pozemky:

[*tabulka chybí*]

Komise zjistila, že z 91 měšťanů vyselo na zimu 1655–1656 jen 32 měšťanů průměrně 10–20 měřic, na jaro chtělo sít ještě 29 měšťanů. Ze 74 předměšťanů vyselo jen 32 osedlých, ostatní nic, na jaře chtělo sít ještě 29. Celkem vyseli měšťané s předměšťany včetně pasek a ozimu 127 měřic pšenice, 517 měřic a ¾ rži, 145 měřic a ¾ ječmene a 83 měřic ovsu. Dobytek chovalo z 91 měšťanů jen 64, z toho jen 10 měšťanů koně, 62 měšťanů mělo 1–2 krávy a 26 měšťanů chovalo svině. Ovce chovalo jen 14 měšťanů na svých předměstských dvorech. Nejvíce ovcí – 250 – chovala na svém dvoře Mariana Reková, vdova po hranickém hejtmanovi, vdova Banovská jich měla 60, zeť Banovského Jan Pop 62, panští úředníci Šimon Marcomani 65, Syryčanská 30 a dalších 5 měšťanů po 30–40 ovcích. Celkový stav držby dobytka ve městě a na předměstí byl následující: na předměstí mělo z 74 předměšťanů jen 9 koně a jen 36 chovalo nějaký dobytek, ostatní nic. Jednu krávu mělo 37 předměšťanů, 15 jich chovalo sviní, 9 pak mělo 5–10 ovcí. Jan Konstantin Banovský měl ve svém dvoře 20 ovcí a dva další předměšťané po 20–30 ovcích. Celkový stav držby dobytka ve městě a na předměstí byl následující:

[*tabulka chybí*]

Do tohoto počtu nejsou ovšem zahrnuty šlechtické dvory na předměstí – Šmerhovských, Světlíků a Opršalů, ani vrchnostenský dobytek dvorů Horního a Čaputovského, jež nebyly do daňových soupisů zahrnuty. Údaje první visitační lánové komise z r. 1657:

[*tabulka chybí*]

Poněvadž osazování pustých gruntů pokračovalo jen velmi zvolna, snažil se kníže Ferdinand zvýšit zájem a urychlit osídlení pustých domů a gruntů ve městě i na venkově udělením značných výhod nově osedlým a zajistit tak pro budoucnost i vyšší příjmy a výnosy z panství. V dubnu 1660 při návštěvě hranického panství vydal na zámku patent, publikovaný pak ve městě a vyhlášený i ve všech vesnicích obou panství, jímž promíjel všem poddaným z města

i vesnic, kteří utekli v minulých letech, hlavně za švédských vpádů, z panství a usadili se jinde na cizích panstvích, jejich provinění, vrátili-li se opět do roka zpět na své opuštěné poddanské grunty a slíbí poslušnost vrchnosti. Současně potvrdil navrátilcům všechny dědické nároky na gruntech i na staré peněžní pohledávky, které měli kdekoliv na panství. Těm však, kteří by se ve stanoveném termínu nevrátili, měly propadnout jejich nároky na všechny majetek pozemkový i domovní na panství i finanční pohledávky, jež měli kdekoliv na panství, a ještě měli být stíháni pro zběhnutí a neposlušné poddanství. Městu i židovskému rychtáři bylo přikázáno pořádit soupis poddaných zdržujících se bezprávně pod jinou vrchností, aby mohli být vyžádáni zpět. Jen u Židů a Židovek bylo napočítáno 20 hranických poddaných vdaných nebo přiženěných na jiná panství na Moravě nebo v Polsku. Šlo vesměs o sirotky, kteří podle soupisu bydleli nyní v Prostějově, Holešově, Hodoníně, Uherském Brodu, Ivančicích, Kojetíně, Krnově, Mikulově, ale také až v Osvětimi, Krakově aj.

V Hranicích a v Lipníku, kde bylo nejvíce pustých a opuštěných domů, sliboval patent cizím a přespolním řemeslníkům, kteří by se usadili ve městě (s výjimkou řemesla krejčovského a řeznického, jichž dříve bylo ve městě příliš mnoho), ujali se pustých domů, aby je znovu opravili a zde pracovali, osvobození ode všech kontribucí a činže domovní po dobu 3 let, další 2 roky měli platit jen městské obci malou pomoc za všechny povinnosti (z městského várečného domu 12 kr. měsíčně, z domu na předměstí 8 kr., zahradníci bez polí a koní jen 5 kr.). Po dobu 10 let neměli platit žádné vrchnostenské úroky a dávky, ani neměli být povinni přispívat na splácení starých městských dluhů před svým usazením ve městě. Každý nově osedlý ve městě i na venkově měl dostat od vrchnosti dříví na stavbu, nebo opravu domu za mírný obnos, který měl splatit do tří let. Ve městě bylo pak ponecháno na vůli všem cizím, kteří ujali pustý nebo vystavěný grunt a nebyli pak spokojeni, aby mohli odejít bez překážky kamkoliv, měli pouze povinnost osadit svůj dům jiným hospodářem. Na podporu venkovských hospodářství organizoval kníže na žádost poddaných na trzích hromadný nákup mladých 3–5letých koní z peněz důchodového úřadu, koně byli pak přidělováni poddaným k zlepšení jejich hospodaření. Současně se tím však zvyšoval i počet usedlíků schopných potažní roboty na panských dvorech. Peněžní částky za koně měly být spláceny poddanými ve stanovených termínech. Tyto a další hospodářské výhody pomáhaly rychlejšímu osazování domů ve městě i poddanských gruntů na venkově a již po dvou letech byly všechny pustiny ve vsích osazeny a počty poddaných vyrovnány na stav před válkou. Osazování pustých domů ve městě pokračovalo pomaleji, protože pracovní a výdělkové podmínky tu byly zcela odlišné od venkova. Zatímco na vesnicích šlo vesměs o usedlosti, k nimž patřila pole dostatečné výměry pro zemědělskou výrobu a chov dobytka, zajišťující obživu poddanému i s rodinou a případně i s čeledí, zůstávaly v Hranicích pusté a neosedlé zahradnické a chalupnické usedlosti, k nimž nepatřila žádná pole. Jejich majitelé pracovali před válkou v námezdním poměru ať už v řemeslné výrobě nebo jako nádeníci, ve službě apod. Nyní nebylo možností námezdní práce ani jiných výdělkových možností, protože pro chudobu a bídu měšťanů exportní řemesla stála. Postup osazování pustých domů a gruntů ve městě Hranicích a na vesnicích hranického panství je patrný nejlépe porovnáním počtu osedlých rok po skončení války (1649), po dvou letech (1651) a 2 roky po vydání patentu (poč. r. 1662):

Město Hranice					
osedlých před válkou	osedlých v pol. r. 1649	1651 o sv. Václavu		1662 o sv. Jiří	
		příbylo	pustých	osedl.	pustých
309	160 včetně Židů	4	155	189 + 17 Židů	126

Osazování pustých gruntů ve vesnicích hranického a drahotušského panství bylo provedeno mnohem rychleji, jak vidíme z tohoto přehledu:

Ve vesnicích, v nichž byly zřízeny nové panské a šlechtické dvory (Bělotín, Klokočí, Velká, Ústí), poklesl počet usedlostí o zabrané grunty, z nichž byl dvůr zřízen. Otištěné počty osedlých na vesnicích potvrzují, že válkou zpustošené vesnice na Hranicku byly již v r. 1651 většinou osazené novými osedlými – lhotníky, kteří sem přicházeli ze sousedních horských německých oblastí, jež nebyly tak dotčeny válkou. Zpustošené vesnice na drahotušském panství se zalidňovaly pomaleji, do r. 1662 byly však již všechny vesnice i s městem Drahotušemi také osazeny jako před válkou. Národnostní skladba obyvatel hranického panství se imigrací německých osadníků z Oderska a Potštátu do pustých vesnic hranického panství značně změnila. Podle urbáře hranického panství z r. 1663 měly již více než 75 % německého obyvatelstva vesnice Polom, Bělotín, Lučina (Kunčice), Blahutovice, Polouvsí, více než 50 % Dub, Hluzov, Velká a Středolesí, nad 25 % pak vesnice Kozí Loučky, Nejdek, Jindřichov a Radíkov. Vesnice na panství drahotušském ležící při hlavní silnici vojenských tažení, jež válkou byly nejvíce postiženy, byly osazovány převážně českými poddanými z českých záhorských obcí lipnického panství ležících za řekou Bečvou, jež byly ušetřeny řádění Švédů a vojenských průtahů. V pozdějších letech se poměr obou národností v některých vesnicích změnil i ve prospěch Čechů a slabší německé menšina se v českých osadách počestily (Velká, Partutovice, Hluzov) a jejich potomci podrželi zčeštělá německá jména, podnes typická pro náš kraj. Zbylá česká menšina v Bělotíně, Polomi, Blahutovicích, Heřmanicích, Dubu se však naopak poněmčila a pozdější vývoj šel i v dalších sousedních vesnicích Nýdku, Kozích Loučkách v neprospěch českého obyvatelstva. Národností hranice souvislého německého osídlení ze severozápadu se tak posunula až k městu Hranicím.

Jako osedlí jsou vykazováni vždy majitelé usedlostí. O podruzích bydlících ve městě v podnájmu jednotlivých domů a jejich počtu nemáme v té době žádných zpráv, mnoho jich však nebylo, protože město jim nezaručovalo obživu. V Hranicích usedlí Židé drželi v r. 1651 12 domů. Zabývali se výlučně obchodem a v každém židovském domě bylo usazeno více židovských rodin živících se překupnictvím a pod. V roce 1655 měli Židé osazeno již 13 domů, v nichž kromě rodiny majitele domu žilo ještě dalších 19 židovských rodin hoferů.

Při berní revizi v roce 1662 bylo ve městě Hranicích zjištěno uvnitř hradeb osedlých 73 měšťanských domů šenkovních, 1 měšťanský dům zabrala vrchnost pro šenkování vína, 3 držely rytířské osoby a 2 byly pusté (dům Žampachovský a Chorynských), nešenkovních domů, tzv. uličníků, bylo osedlých 17 a 19 domů bylo pustých, židovských domů bylo osedlých 17. Na předměstí bylo osedlých 83 gruntů a 102 byly pusté, část z nich však byla pronajata a užívána ostatními měšťany a předměšťany. Kromě toho byly na předměstí 3 rytířské dvory (Šmerhovských, Světlíků a Opršálů), další 3 dvory byly pusté, byly však rovněž užívány držiteli rytířských dvorů. Do celkového počtu domů ve městě nejsou ovšem zahrnuty dominikální objekty a zámek s pivovarem a pálenicí, předměstské dvory Horní a Čaputovský, mlýny Horní, Klíčovský, Holubovský a Vojtkovský, dále objekty církevní – 2 kostely, fara, škola, farářův dvůr na předměstí s dvěma grunty – a obecní objekty – radnice, šerhovna, katovna a pusté městské lázně. Celkový počet domů a usedlostí činil asi 340 objektů. Šest předměstských domů na pravém břehu Veličky v okolí bývalého bratrského sboru bylo r. 1628 zbořeno a zcela likvidováno a jejich pozemky zabrány vrchností pro nově založenou knížecí zámeckou květnou zahradu.

FARA, ŠKOLA A ŠPITÁL

Hranický farář obhospodařoval vlastní hospodářství, tzv. Farářův dvůr (u křižovatky dnešních ulic Studentské a Nerudovy), k němuž patřily polnosti na Struhlovsku o 54 měřících, 2 pastviny – jedna u lesa u knížecího chodníku a druhá v Oborách – a tři zahrady. Vlastní stáje pro koně a kočár pro zaopatřování umírajících stávaly ve dvoře vedle fary, zřízeném na místě zpustlého městského domu darovaného k faře. Pod dohled k faře patřil městský špitál a farní škola. Špitál

neměl žádnou fundaci kromě pole o výnosu 5 měřic obilí a jedné menší zahrady. Držel je farář a platil z nich roční plat 3 zl. špitálu. Školní rektor dostával od obce 18 zl. a od vrchnosti 18 měřic [...] musel by potom dávat orgistovi 6 měřic. Orgista dostával od vrchnosti 25 zl. a od hranické obce 5 zl., kromě toho zvláštní poplatky od žáků a od zpívání koled a pašijí. Zvláště ustanovený zvoník dostával od obce 7 zl. a od obce 6 zl. Pro dohled na stav a údržbu kostela byli ustanoveni 2 stavitelé, starší a mladší, kteří byli povinni starat se o opravy z kostelních peněz, každoročně museli činit vyúčtování příjmů a vydání. Zato dostávali od kostela roční odměnu 2 zlaté.

Kníže upravil také deputát vydávaný hranickému faráři z vrchnostenských důchodů. [...]

ŠLECHTICKÉ DVORY

Výzva knížete k osazení pustých gruntů nebo přihlášení peněžních nároků na gruntech do stanovené lhůty způsobila, že se přihlásili se svými nároky dědicové šlechticů, kteří měli kdysi ve městě nebo na předměstí zakoupené purkrechtní domy a dvory. Dvory, které za války zpustly, jichž se nikdo z dědiců neujímal, prodala obec i s polnostmi bohatším měšťanům. Ti je znovu postavili a řadu let užívali v přesvědčení, že nikdo z dědiců již nežije. Nyní po přihláškách dědiců vznikaly držitelům dvorů z toho značné nesnáze. R. 1660 přihlásil dědický nárok na někdejší dvůr Karla Dobšice z Plavu ležící v Horní ulici z titulu své manželky, dcery sestry zemřelého Karla Dobšice, rytíř Václav Sokolnický z Bítova, usedlý na domě v městě Strážnici. Dobšic zemřel r. 1619 a zanechal dvě dcery, z nichž starší zemřela, mladší odešla s vojáky. Poněvadž dvůr zcela zpustl, prodala jej obec r. 1631 za 680 zlatých měšťanu Janu Popovi, zeti Václava Banovského, který dvůr opět zcela vystavěl. Za švédského vpádu r. 1645 a 1646 byl dvůr dvakrát vypálen, Pop jej však opět postavil. Spor Sokolnického s městem o právo ke dvoru se vlekl dva roky. Město tvrdilo, že dvůr spadl na město podle kardinálova privilegia pro zlé zachování dcery Dobšicovy. Kníže však potvrdil dekretem dědické nároky manželky Sokolnického, protože artikul privilegia o zle zachovaných osobách se nevztahoval na šlechtu. Poručil r. 1663 hejtmanovi panství, aby dvůr byl odevzdán Sokolnickému, Popovi měly však být vráceny splacené peníze, všechnen dobytek, setba toho roku a uhrazeny všechny výlohy, které měl s výstavbou dvora r. 1631. Poněvadž se však mezitím přihlásil další dědic, syn Dobšicova bratra Jindřicha na Strážovicích, Jan Václav, učinil Pop s dědici dohodu a koupil od nich dvůr za 350 zl., které si pak dědicové rozdělili stejným dílem.

Také syn nešťastného Alexandra Holuba z Nadějova, popraveného r. 1627 v Opavě, se přihlásil s nárokem na zabraný dvůr své matky Anny Troubecké, který byl v držení hranického faráře. Byl rytmistrem císařské armády a držel ve Slezsku statek Horní a Dolní Reichov. Jeho dědické nároky byly uznány a peníze, zaplacené jeho matkou na dvoře, měly mu být ročně vypláceny. Mladý Alexandr Holub prodal však roku 1654 obci celý svůj dědický nárok za 35 zl. mor., hotově mu zaplacených.

Jiní šlechtičtí dědicové nebyli naopak ochotni přijmout zděděné domy a zaplatit všechny nezaplacené roční domovní dávky. Když byli r. 1662 vyzváni Absolon a Karel Václav Chorynští z Ledské, aby se ujali městského domu po zemřelém svém otci Ctiboru Chorynském z Ledské, který ležel od r. 1626 pustý a nutně potřeboval opravy, sklepy se propadly a štít domu se vychýlil od sousedních domů, zřekli se oba písemně všech svých nároků a práv a prohlásili, že jej darují tomu, kdo ho dá strhnout, aby nedošlo k neštěstí. Poněvadž obec musela po celou dobu švédských válek i později platit z domu císaři kontribuci a knížecí rentu a dlužné kontribuce a činže činily za 36 let již na 470 zlatých, vyhradili si proti zrušení všech dluhů a činží jen zahradu a polnosti patřící k domu.

Ani nápadníci domu Žampachovského, ležícího proti zámku, který připadl knížeti po Adamu Šťastném Žampachovi z Potenštejna pro jeho účast na stavovském povstání, nebyli ochotni ujmout se pustého domu a opět jej postaviti, když byli k tomu městem vyzváni. Žampach jej koupil r. 1614 od Jana Suchodolského z Voleslavic, zaplatil však necelou polovinu kupní sumy.

11 Kníže Dietrichštejn daroval dům obci, která tu chtěla zřídít obecní lázeň, pro švédskou okupaci z toho však sešlo a dům zůstal pustý. Dědic Suchodolského Jan Jakartovský ze Sudic, zemský podkomoří, na dotaz knížete se zřekl všech nároků, podobně jako Fridrich hrabě z Oppersdorfu, jehož manželka byla dědičkou Žampachovou, a prohlásila, že se o dům ani dříve neucházela, protože propadl fisku. Ve skutečnosti dům nebyl konfiskován, propadl však knížeti, protože se ho po tak dlouhou dobu nikdo z dědiců neujal. Počet domů a dvorů, které držely panské a rytířské rody v Hranicích již před válkou, značně poklesl, za třicetileté války byly domy opuštěny a předměstské dvory zůstaly vypálené a pusté. Jejich majitelé, strženi válečnými událostmi, byli buď ve vojenských službách a nestarali se o zanechané nemovitosti, nebo odešli jinam a zemřeli. Dlužné platy, činže a kontribuce, jež z těchto domů muselo za ně platit město, narostly za celou dobu do značných částek. Ani šlechtici, kteří zůstali a užívali domy a dvory při městě, neplatili za válečných let povinné platy k obci, vrchnosti ani kontribuce. Město si proto stěžovalo r. 1650 knížeti na rytíře Bohuslava Šmerhovského z Lidkovic, který držel ves Babice a na hranickém předměstí měl dvůr v Černotínské ulici, i na Jaroslava Opršála z Jetřichovic, který měl dům a dvůr v Hranicích, že přes upozornění i napomínání hejtmana nechťjší zaplatit zasedělé dlužné platy, jak byli povinni podle kardinálova privilegia z r. 1629, ale jen třetinu dluhu. Šmerhovský zaplatil sice r. 1635 po smrti svého bratra Jetřicha, od něhož otcovský dvůr převzal, zaseděných 565 zlatých, ale r. 1650 opět již dlužil obci za platy 156 zlatých. Opršál dlužil r. 1652 z domu ve městě a dvora již 321 zlatých. Na domě a dvoře po zemřelém Václavu Tamfeldovi činil dluh za činže a kontribuce r. 1652 již 321 zlatých rýnských. Ve sporu města s Opršálem o dlužnou kontribuci dala komise r. 1652 zinventovat Opršálovi v jeho dvoře ve vsi Ústí dobytek a všechny věci (měl tu 5 koní, 10 krav a 11 ovcí), věci mu však musely být hned vráceny na příkaz hejtmana Reka. Opršál učinil pak narovnání s městem a zavázal se, že zaplatí na dluh do 4 týdnů 80 zlatých. Vymáhání zasedělých platů od dlužníků bylo velmi obtížné, bylo však nezbytné, aby město samo mohlo splácet dlužné částky peněz, které si za dlouhé války vypůjčilo. Na dvoře zemřelého Jindřicha Láryše z Načeslavic obnášela dlužná částka obci za platy dokonce 1155 zlatých a převyšovala hodnotu dvora i s příslušenstvím. Láryš zemřel chudý a zadlužený, jeho celkové dluhy činily r. 1650 1709 zlatých mor. Dvůr v Horní ulici koupil r. 1609 i s privilegiem od Tobiáše Dukáta po položení závdanku, další platy již neplatil a nedal dvůr zapsat ani do městských knih. Prohlásil jej za svobodný rytířský dvůr a po celou dobu před válkou i za války neplatil činži ani kontribuci, kterou muselo ze dvora platit město. Aby dostalo zpět aspoň část peněz, jež zaplatilo na kontribuci, pustilo město r. 1651 Láryšovský dvůr na žádost pozůstalé dcery Láryšovy na přímluvu okolních šlechticů jejímu manželovi Volfu Ditrichu Světlíkovi z Gzesu za 1000 zlatých s podmínkou, že do roka zaplatí ve 3 splátkách hotově 300 zlatých a ročně pak bude platit po 15 zlatých.

MĚSTSKÁ SAMOSPRÁVA

Správu města a výkon soudnictví vykonávala v Hranicích městská rada v čele se dvěma purkmistry, starším a mladším, a deseti konšely jako spoluradními. Byli každoročně voleni a potvrzování vrchností počátkem února na dobu jednoho roku. Dozor nad pořádkem ve městě vykonával městský rychtář, rovněž volený a potvrzovaný vrchností. Volbě byli vždy přítomni hejtman panství, důchodní, purkrechtní, obroční či poklasný. Seznam navržených osob do městské rady a funkcí purkmistrů předkládal knížeti k potvrzení vrchnostenský hejtman hranický s vlastním doporučením návrhu. Právo městského faráře přítomnosti při volbě a jeho dobrozdání o zvolených měšťanech, stanovené v privilegiu kardinálem Dietrichštejnem, aby se do rady nedostali tajní nekatolíci, bylo koncem druhé poloviny 17. století farářů upíráno a farář byl pozván do radnice, jen když zvolení představitelé měli přísahat. V sousedních Drahotuších se městská rada skládala z purkmistrů, staršího a mladšího, a sedmi konšelů, v městě Lipníku stál v čele primátor, dále 4 purkmistři a 8 konšelů, kromě městského rychtáře. Při volbě městské rady byla

zachovávána až do 2. poloviny 18. století stará tradice, podle které volba nové městské rady začala vždy slavnostní bohoslužbou v kostele. Hejtman vyhlásil pak na radnici zvolení purkmistra, rychtáře a členů městské rady, potvrzené knížetem. Když přísahal purkmistr, bylo zvoněno velkým zvonem, podruhé, když přísahal městský rychtář, a potřetí, když přísahali konšelé a městský písař. Shromáždění obce v kostele po *Te Deum laudamus* se pomodlilo, aby nová rada města byla soudná a spravedlivá. Stará městská rada odnesla nové radě městský inventář na radnici, t.j. všechna obdarování, městské knihy i peníze, inventář majetku i zařízení radnice, obecního dvora a městské váhy. Inventáře dochované od padesátých let 17. století jsou cenné zejména tím, že jsou to nejstarší soupisy archiválií města, které se nám většinou nedochovaly. Podle nejstaršího inventáře, sepsaného 24. února 1652, odevzdali purkmistr Jan Masalík a Jakub Chmula se spoluradními novému zvolenému úřadu:

1) obdarování neb privilegie městské na pergameně psané, červeným aksamitem obtažené bez poskvrny	1
2) novou velkou pečeť stříbrnou	1
3) prostřední pečeť novou stříbrnou	1
4) staré pečeti (stříbrné)	2
5) hlavní purkrechtní registra, bílou kůží obtažené, domy a grunty se do nich zapisují	3
6) knihu smluv svatebních, bílou kůží obtažené a v pádu Koenigsmarka z nich mnoho vyřezáno	1
7) knihy, co se do nich všeliké rozepře a porovnání zapisují, ano i přípovědi pokládají	1
8) knihy Matyášské, z nichž mnoho vytrháno	1
9) knihy, co se do nich řeznické lávky zapisují	1
10) knihy, co se roli, zahrady a farářství zapisují	1
11) stará městská a předměstská gruntovní registra	2
12) knihy staré smluv svatebních	2
13) knihy staré Matyášské a smluv svatebních	1
item dveře železné	1
item nakovadlí železné	1
item půl baně měděné, jak Khenigsmark Horní bránu minírovati dal	½
item truhlice železná s 12 rykly	1
item stoly velké od předešlého ouřadu nám odevzdaných v horní světnici	4
item stolů v dolní malé světničce	2
item stoliček lenochů v obou světnicích	8
item obilí stiklasné rzi	1 ½ měřice
item ovsu obecního	6 ½ měřice

Odvedení novému úřadu bylo provedeno 20. března, tedy zpravidla několik týdnů po vlastním potvrzení nové městské rady. V r. 1655 a v dalších letech jsou v inventářích uváděny již dvě obecní truhlice, druhá truhlice železem okovaná měla 2 visuté zámky. R. 1659 v inventáři sepsaném 31. 12. je uvedena též „kniha nová, co se do ní všeliké paměti vpisovati mají“, která se bohužel, jako řada knih výše uvedených, nedochovala. Nepochybně byla založena podle příkladu farní pamětní knihy, založené r. 1656. V inventáři z r. 1655 se uvádí kromě obilí též nádobí z obecního pivovaru, misky na vážení spískové soli, závaží a duté míry na obilí, cejchy na cejchování měř, podrobný inventář obecní váhy a všech závaží, dobytek a inventář obecní maštale v radnici.

13 Odděleně se odvádělo nové městské radě vyúčtování městského finančního hospodaření, zpracované ve zvláštním rejstříku městských příjmů a vydání v minulém roce, po jeho revizi, provedené vrchnostenským úřadem, a jeho projednání na prvním generálním shromáždění celé obce.

Městská rada se scházela na radnici v horní velké světnici, v níž byla konána i soudní jednání a všechna zasedání. Členové městské rady nosili při úředním jednání dlouhé černé pláště a nesměli opustit město bez souhlasu purkmistra. Na shromážděních celé obce, tzv. hromadách (sesích), v určitých časových lhůtách a podle potřeby bylo projednáváno množství sladu na várku a prodej pivních várek a řád šenkování piva, stanoveny mzdy sezónním dělníkům, cena chleba atp. Kdo pivní várku koupil, nesměl ji pod pokutou prodat jinému, ale musel ji sám vyšenkovat. Od počátku 18. stol. byly každoročně odprodány v domě radním obcí dvě obecní várky a jedna trubačská (městského trubače-pověřeného, který nebyl ustanoven), zpravidla se prodaly za 100 zl. rýnských. Obec odprodala také kořalkový kontrakt pronájemníku městské kořalny za 250 zl., více nebo méně podle ceny obilí, kořalka však nesměla být prodávána mimo město.

Na žňové práce přicházeli na Moravu každoročně sezónní dělníci ze Slezska, které měšťané najímali na práci za mzdy schválené městskou radou. V r. 1656 bylo např. stanoveno platit držitelům od holé kosa 7 gr., od uličné kosa 9 gr., žencům 6 gr. za den, hrabačovi obilí 4 gr., hrabačovi sena 3 gr., od sečení měřice ječmene po 7 gr. Stejně tak byla usnášena cena bochníku chleba podle ceny obilí, závazná pro všechny pekaře ve městě. Stanovena byla také denní mzda nádeníkům, a to vždy od sv. Václava do Velikonoc a dvojitá od Velikonoc do sv. Václava. Kdo zaplatil nádeníkovi vyšší mzdu než bylo stanoveno, musel zaplatit vysokou pokutu.

Při obnovování městské rady, při příjezdu vrchnosti a vyšších úředníků do města bylo tradičním zvykem dávat jim peněžité dary, jimž se říkalo akvidencie. Hejtmanu se při obnovení úřadu města dávalo 6 zl., také faráři 6 zl., důchodnímu, purkrabímu, obročnímu po 3 zl., poklasnému 2 zl., písaři 1 zl., vrátnému a kočímu p. hejtmana po 17 kr. Obecním funkcionářům a služebníkům byla každoročně vyplácena služba podle ustanovení rady a celé obce, a to staršímu purkmistru 10 zl. mor., mladšímu purkmistrovi 6 zl., konšelu starému 5 zl. mor., třem konšelům přednějším každému po 4 zl., dalším šesti konšelům a rychtáři každému po 3 zl. Obecní písař dostával za roční službu 50 zl. mor., školní rektor celoročně 21 zl. rýn., varhaník 5 zl. Dvěma kostelníkům placeno po 1 zl. 26 gr. Natahovač hodin na radniční věži dostával 6 zl. a 2 páry střeviců, vrátný na Horní i Dolní bráně dostával 2 zl. 10 gr.

Každoroční pravidelná volba nové městské rady a výměna purkmistrů, jež byla po staletí až do stavovského povstání pravidlem, po třicetileté válce ustává a kníže ponechává v úřadě staršího a mladšího purkmistra po řadu let tytéž měšťany, patřící zpravidla k nejpřednějším ve městě, což se pak od osmdesátých let 17. století stalo pravidlem. Obnova městské rady byla každoročně konána, volba se však stala jen formalitou, rozhodující bylo doporučení vrchnostenského hejtmana, knížetem zpravidla beze změny potvrzované. Od začátku 18. století byl vedle rychtáře městského ustanovován a vrchností potvrzován ještě zvláštní předměstský rychtář (nazývaný též „záměstský rychtář“) a tento stav trval pak až do josefínských správních reforem v 80. letech 18. století. Byl-li městský rychtář dosazen přímo vrchností, byl nazýván „přísežným rychtářem“. Měštští konšelé měli každý své místo a pořadí v radě. První konšel se nazýval také starší konšel, po něm následoval druhý – až šestý konšel. Písemnou agendu města koncipoval a protokoly rady psal městský písař, zvaný od 2. poloviny 17. století městským syndikem. Při shromážděních celé obce, svolávaných pravidelně městskou radou, odpovídala celá obec vždy ústy svého mluvčího. O názor byla zpravidla žádána také tzv. stará rada, tj. konšelé dřívějších let, než bylo jednání uzavřeno. Při všech jednáních městské rady byl zachovávan tradiční řád, výstup před městskou radou musel být předem ohlášen a povolen, na to dohlížel městský posel, zvaný „konšelský“, který vykonával poselskou službu. V některých letech třicetileté války mělo

město jen jednoho městského písaře. Až do roku 1642 jím byl starý městský písař Kašpar Dobřícký, který službu radního písaře zastával již v letech 1609–1627. Dobřícký jako přesvědčený luterán aktivně zasahoval do osudu města a pro účast na mansfeldské rebelii byl odsouzen do vězení a pokutován. V té době vykonával úřad městského písaře dočasně Jan Frymel z Opolí a později Lukáš Dobružský. Od r. 1629, když Dobřecký přestoupil na katolickou víru, byl opět ustanoven za radního písaře, v této funkci setrval až do své smrti v r. 1642, zemřel ve věku 77 let. Jeho nástupcem se stal Martin Štrafa, původem z Nového Města, který prožil dobytí města Švédy v r. 1645 a rozchvácení archivu města a městských knih, ve funkci zůstal až do šedesátých let. Po něm je doložen v letech 1658–1662 Jan Březovský, rodem z Litomyšle, který zemřel roku 1662 ve věku 32 let. V letech 1662–1663 je krátkou dobu písařem Martin Stanislav Symonický, od počátku r. 1664 však již Karel Količinský, který jím zůstal až do své smrti r. 1694. Marně se o místo městského písaře v Hranicích ucházel hranický rodák, pozdější emigrant a dlouholetý luterský pastor a proslulý latinský básník, magister Martin Nesselius-Kopřiva, který v r. 1666 přestoupil na katolickou víru a s podporou knížete Dietrichštejna se vrátil do vlasti a byl pak ustanoven za městského syndika v sousedním Lipníku nad Bečvou. V Hranicích jej již nikdo neznal, byl pro všechny cizincem špatně ovládajícím češtinu a o německého syndika, byt doporučeného knížetem, nikdo nestál. Službu písaře města vykonával po Količinském hranický měšťan Jan Syryčanský, který zemřel v r. 1712 ve věku 56 let. Jeho nástupce František Bohumínský byl písařem jen do r. 1717, kdy ve věku 35 let zemřel. Městský písař Tomáš Cyril Kristinides, byl to pokřtěný lipenský Žid, rezignoval na úřad písaře r. 1734 pro stáří. Byl to poslední ustanovený městský písař, všichni pozdější se podepisují již jako městští syndikové. Prvním byl hranický rodák Karel Ludvík Chrámek, který byl po řadu let písařem města Příbora a v Hranicích byl ustanoven r. 1734, ve službě zůstal ještě dalších dvacet let.

CECH SOUKENICKÝ

[V roce 1660 obnovil kníže Ferdinand privilegia a cechovní artikule cechu soukeníků, které měl od kardinála a za švédského vpádu je pozbyl. Renovované artikule byly vydány podle opisu v knížecím archivu.] Cechovní řád nepředepisoval tovaryšům vandrovní povinnost. Vandrovní tovaryš z jiného města, nebo tovaryš, který chtěl byt přijat za místra, musel předložit list od rodu a list o vyučení řemeslu a prokázat se výhostním listem své vrchnosti a teprve potom měl položit při přijetí „1 starý český groš slove Jan“, 10 zlatých moravských a 4 funty vosku a podniknouti a splnit všechny pořádky cechovní. Byl pak povinen jako mládek (mladý mistr) ochotně vykonávati vše, co mu cechmistrů přikázali ku potřebě cechu, a v téže době zakoupiti si ve městě do roka grunt. Synové hranických soukenických mistrů byli povinni položiti při přijímání do cechu rovněž hned „jeden starý český groš slove Jan“, pak ½ zlatého moravského, 2 funty vosku a dáti půl bečky čtyřdenního piva. Vandrovní tovaryš nebo přespolní soukeník, který pojal za manželku dceru nebo vdovu pozůstalou po soukenickém mistru v Hranicích a chtěl se tu připovědět do hranického cechu, položil jen 5 zlatých rýnských, 2 funty vosku, ale rovněž musel položit 1 starý groš, kterýž slove Jan. Každý nově přijatý mladý mistr setrval v mládenectví dle vůle cechu, zpravidla do přijetí dalších mladších mistrů. Povinnost každého nového mistra položiti při přijetí do cechu 1 starý groš Jan dokládá starou tradici a prokazuje i starobylost soukenického cechu v Hranicích. Tento v té době již symbolický poplatek byl zřejmě vybírán hned od založení cechu, patrně již od 14. století.

Do cechu mohl být přijat za spolucechovníka i nevyučení, kdo měl dosti prostředků a chtěl obchodovati sukнем. Dokud se nevyučil 4 roky soukenictví, musel se smluvit s mistrem a pak s cechem o svém přijetí do společnosti a cechovního pořádku a učiniti náležité porovnání s cechem. V Hranicích se už v 16. století věnovali někteří soukeníci výlučně obchodování sukнем. Od konce 17. století byli opět v hranickém soukenickém cechu soukeníci, kteří jen vyráběli suk-

15 no a sami vozili na jarmarky do cizích měst, a soukeníci-obchodníci, kteří je skupovali a prodávali ve velkém překupníkům v Uhrách a jinde. Prodej a nákup vlny na trzích s vlnou a o jarmarcích v Hranicích byl vyhrazen do 12 hodiny, určené jen domácím mistrům, přespólním však ne. Žádný z mistrů si však nesměl vlnu předkoupiti nebo si ji předem zamluviti a dáti na ni zálohu před stanovenou dobou nákupu na tržišti ve městě. Provinilcům byla koupená vlna zabavena a polovina připadla cechu, polovina vrchnosti.

Na venkově nesměl žádný sedlák nebo chalupník mít váhy nebo funty, to bylo proti císařem udělenému privilegii, na újmu městských živností i na hanbu města. Kde by se váhy a funty našly, měly být zabaveny a viník propadl knížeti pokutou 4 zlaté. Cizím kramářům, handlířům a Židům bylo povoleno kupovati nebo prodávati na jarmarcích jen celé postavy sukna, jinak nesměl nikdo z nich ve městě ani ve vesnicích na celém panství prodávat sukno krájením na lokte. To bylo dovoleno jen mistrům hranického cechu na trzích ve městě. Ani ti však nesměli v trhové nebo jarmareční dni chodit s postavem sukna po náměstí nebo po domech šenkovních nebo gruntech ve městě a na předměstí, krájet a prodávat sukno v drobném. To nebylo dovoleno žádnému řemeslníku, každý směl prodávat jen na stanoveném místě na náměstí, jinak propadl pokutou a ještě měl být vězněn. Přespólní soukeníci mohli krájet svá sukna a prodávat je lidu v Hranicích ve všední dny a o jarmarcích až po uplynutí hodiny stanovené pro přednostní prodej sukna hranických soukeníků, jinak propadlo sukno vrchnosti. Sukno hranické muselo být děláno z bílé vlny, osnova srovnána na 38 loket zděli, na šíř měly být srovnány – hrubce na 36. [...] postav sukna, byl-li od mistrů uznán za štrejflovitý, musel dát pokutu a šel do vězení. Když se v něm našly více než 3 štrejfle, nesměl být postav vůbec pečeten. Kdo snoval osnovu kratší než bylo stanoveno, nebo ujal osnově půl, 1 nebo 2 chody, byl rovněž trestán pokutou a vězením. Každý postav dovezený do knížecí valchy k valchování musel mít znamení, po zvalchování byl pak proražen na znamení, že poplatek za valchování byl zaplacen. Sukno na rámech mělo být nabíjeno – hrubce na 27 a všechna ostatní tažena na 30 loket. Kdo na tu míru nedotáhl, platil opět pokutu. Nabité sukno na rámech prohlížely osoby z cechu k tomu nařízené, postav nesměl být dříve z rámu sundán. Na vadné sukno při prohlídce byla opět stanovena vysoká pokuta podle vady. Pečetění postavu, jež prokázalo jeho kvalitu, muselo být prováděno v přítomnosti a se souhlasem cechmistrů, nepečetěný postav neměl být nikam dopravován na prodej. Hrubce (hrubé sukno) bylo pečeteno jednou pečeti, prostřední a přední sukno dvěma a jaderní sukno třemi pečeti. Mezulánu bylo dovoleno dělat jen mistrům a jejich manželkám pro kohokoliv, tovaryši neb jiná čedř jej nesměli dělat, pod pokutou. Děláním houní a koberců nebylo dovoleno nikomu. Kdo tato ustanovení nechtěl dodržovat, nesměl více dělat soukenické řemeslo. Vlnu kupovali hraničtí soukeníci na trhu, po zavedení rozsáhlého chovu ovcí v panských dvorech brali letní i zimní vlnu od vrchnosti, které uskladňovala v Hranicích nejen vlnu hranickou, ale i mikulovskou.

Celková produkce vrchnostenské vlny činila ročně asi 230 kamenů a zimní vlny 250–260 kamenů. Z toho prodával vrchnostenský úřad v 17. století ovšem větší část obchodníkům do Púchova, Trnavy, Košic a Prešova nebo hranickým Židům. Celková výroba sukna v Hranicích v 2. polovině 17. století nebyla velká. Podle poplatků placených soukeníky za valchování sukna v knížecí valše při městě, postavené na mlýnské strouze pod Horním mlýnem, bylo v 2. polovině 17. století ročně valchováno 200–250 postavů sukna. Vrchní hejtman dietrichštejnského panství se pokusil dodávat hranickým soukeníkům vrchnostenskou vlnu a brát od nich hotové postavy sukna k prodeji ve Vídni, ale pro silnou konkurenci a lepší kvalitu nabízených suken bylo vrchností po několika letech od těchto pokusů upuštěno. Pokoušeli se o to v pozdějších letech na naléhání knížete i hraničtí Židé, ale prodej hranického sukna zůstal nakonec opět jen v rukou hranických soukeníků a kupců. Počet soukenických mistrů zůstal do konce století omezen sotva na 20 mistrů, kteří pro chudobu vyrobené sukno sami prodávali. Sukno bylo hranickými

soukeníky vozeno na jarmarky zejména do Uherského Brodu nebo na Slovensko, ale bylo to velmi nebezpečné pro stálé ohrožování turecké, ale i častá loupežná přepadení.

CECH ŠEVCOVSKÝ

Současně obnovil kníže Ferdinand r. 1660 privilegia a cechovní artikule cechu ševcovskému, které měl od kardinála a za švédského vpádu je pozbyl. Renovované artikule byly vydány rovněž podle opisu v knížecím archivu. K cechu byli připojeni ševci města Drahotuš a také ševci na celém panství, kdyby se který usadil někde ve vsi, zůstal stále s nimi v cechovním řádu. Každý mistr měl mít nejvýše 2 tovaryše a 1 pachole na učení. Kdo se chtěl připovědět k cechu, musel si nejdříve koupit grunt, předložit list od rodu i od řemesla, zajistit přípovědní plat, rok dělat u svého mistra a pak ukázat, zda umí nebo neumí řemeslo. Měl zkrájet hovězí kůže na dvoje boty, pak měla být ukázána teletina, hodí-li se z ní dělat boty, a měl pak z ní udělat boty a ženský střevíc. Při ukazování řemesla byl povinen poctit mistry na svůj náklad svačinou, mistrův syn nemusel řemeslo ukazovat ani dávat svačinu. Aby všichni mistři bohatí i chudí mohli být živi, dovoloval řád, že od Vánoc až do Květné neděle mohl každý donést na trh jen 12 párů bot a 10 párů střevíců. Prodej mohl začít teprve až cechmistři rozkázali. Cechmistři měli povinnost prohlížet na trhu boty a střevíce a nedobře ušité vyloučit z prodeje a mistr musel být pokutován vysokou pokutou. Přespolní mistři nesměli na týdenních trzích boty prodávat. To jim bylo dovoleno jen o jarmarcích, ale i jejich boty byly hranickými cechmistry prohlíženy, zda jsou dobře udělány. Také nesměl nikdo prodávat boty, kdo sám je rukou neudělal, jinak mu bylo vše pobráno a dáno chudým a špitálu. Podle smlouvy s vrchností byl cech už od předbělohorské doby povinen určit z cechu jednoho mistra k děláni mužské i ženské obuvi do zámku a panských dvorů na celém panství, za stanovenou cenu. Z kůží přivezených na trh mohl každý mistr koupiti jen 10 velkých kůží a 30 malých a co bylo více, to měl koupiti celý cech. Kože dovezené na trh sedláky mohl každý mistr kupovati volně. Řezníci byli povinni, jak bylo obyčejem od starodávna, donést na trh v sobotu syrové kůže velké i malé z dobytka, který zabili, a prodávati je domácím ševcům od rána do večera, Židům ani jinam mimo město nesměli je prodat pod pokutou.

Přespolní řezníci směli dovézt na trh maso z dobytka velkého i malého, jen když dovezli i kůže a prodávali je na trhu. V trhový den nebylo však povoleno vyvážet kůže z města, jinak je ševcovský cech zabavil. Cech měl monopolní právo vykupovat na trzích na panství hranickém a drahotušském kůže, jiní lidé ze vsí ani Židé je nesměli kupovat. Pouze koželuzi ve městě i na předměstí, kteří byli ve společném cechu, měli kupovat na trzích od řezníků škopovice, když je vystavili na náměstí, tak jako cech ševcovský, jiné kůže však nikoliv. Také kožíři měli svobodu každý v roce koupiti pro svou potřebu 4 kože, prodat je však směli jen ševcům, kteří byli povinni kožířům tyto kůže vydělati. Kdo by z řemesla ševcovského chtěl dělati jen koželuzství, měl zůstat v cechu a všechny povinnosti vykonávat jako jiní mistři. Židům však nesměl koželuh kůží vydělávati. Pro případ, že by se ve městě usadilo více koželuhů a utvořili cech, měli ševci právo kůže malé i velké pro svou potřebu si sami vydělávat. Koželuzi naopak měli být povinni ševcům kůže krájet na prodej, a kdyby chtěli kůže vyvážet z města, měli povinnost ohlásit to napřed ševcům, zda nechce nikdo z dosavadních mistrů ševcovských kůže koupiti.

Ševci na panství drahotušském byli povinni připovědět se do hranického cechu. O jarmarcích v městě Drahotuších dohlíželi mistři z Hranic.

CECH KREJČOVSKÝ

Také cech krejčovský v Hranicích pozbyl cechovní řád a privilegia, která dostal od kardinála Dietrichštejna, za švédských válek. Kníže Ferdinand vydal jim je roku 1660 a potvrdil staré obdarování. Tovaryš vandrovní neb krejčí z jiného města, který se chtěl usadit ve městě, neb na panství hranickém musel kromě zaplacení poplatků a předložení listu od rodu a od řemesla po-

17 být nejdříve čtvrt roku ve městě a pak byl povinen před celým cechem křídou na tabuli nakreslit 12 mistrovských kusů, jeden po druhém, a to: 1) zhotovit kněžský ornát z 6 loket aksamitu, 2) kněžskou reverendu z 14 loket sukna v šíři 1 lokte, 3) mnišskou kápi z 14 loket sukna o šíři 1 lokte, 4) jeptišskou sukni s kápí zhotovit z 12 loket sukna, 5) celý dek na sedlo udělati z 9 loket aksamitu, 6) stan se 2 špicemi a 2 kauky, na to dostal 180 loket cvilichu, 7) stan s 1 špicí a 1 kaukem ze 140 loket cvilichu, 8) španělskou kápi z 8 loket sukna o šíři 1 loket a plášť nazděl měl být půl páté čtvrti, 9) formanskou kytli nazděl 5 čtvrtí lokte, 10) uherský kaftan z 3 lokte harazyje, 11) uherské gatě ze 7 čtvrtí harazyje, 12) šturmmaub obšít, na to měl 5 čtvrtí aksamitu spotřebovati. Po vykonání těchto 12 mistrovských kusů musel vystrojiti mistrům svačinu, grunt na panství sobě zakoupiti a uvést se v poddanost hranické vrchnosti. Mistrovým synům hranických krejčí nebo i odjinud z dědin na hranickém panství, kteří s hranickým cechem drželi bratrství, se odpouštěly mistrovské kusy, museli však zaplatit ½ zl. přípovědi a za svačinu 3 zl. do cechu. Vandrovní tovaryš tohoto řemesla, který si vzal vdovu po krejčovském mistru, musel udělati jen polovinu těch kusů, které by se mu ukázaly, a zaplatiti poplatky. Pokoutní krejčí, tzv. štolíře, nesměl pod trestem nikdo míti, ani Židé. Učení řemeslu trvalo rok nebo dva, při zápisu i při propuštění z učení musel zaplatit poplatek cechu.

Také v hranické židovské obci byl jeden krejčí Žid, který platil do cechu 2 zlaté s prosbou o ochranu, aby Židé nedávali jinde šit než u něho. Poněvadž však 8 let špatně platil, nechtěl cech s ním nic více mít. V té době bylo v hranickém cechu 16 mistrů krejčovských, což bylo na malé město mnoho. Cechmistrů prosili proto r. 1693 knížete o přidělení artikulu, který by stanovil nižší počet mistrů. Kníže Ferdinand doplnil proto 29. dubna 1693 jejich artikule a vysadil počet krejčích, kteří mohou v Hranicích vykonávat řemeslo, na 12 mistrů. Do doby, než dosavadní počet 16 neklesne na 12, neměl být přijímán žádný další mistr. V roce 1696 byl však 29. dubna celkový počet krejčích zvýšen a stanoven na 13.

CECH PEKAŘSKÝ

Artikule cechu pekařského, potvrzené knížetem Ferdinandem na hranickém zámku 12. dubna 1660, obsahovaly kromě ustanovení o katolickém náboženství, vložená do cechovního řádu již r. 1628 kardinálem z Dietrichštejna, volbě cechmistrů a přijímání do cechu, vlastní cechovní pravidla, která se lišila jen v detailech od artikulů cechu, jež dal pekařskému cechu r. 1538 Jan z Pernštejna. Pekaři měli mít denně na prodej dostatek chleba rezného a pšeničného. Zda ho mají dostatek, bylo kontrolováno 3 nebo 4 hodiny před začátkem prodeje, při zjištění nedostatku chleba propadl celý cech pokutou. Pro prodej bílého a rezného chleba měli pekaři nařízené společné místo na rynku, ale mohli obojí chléb prodávati i doma na okně neb na stolech. Pro pečení řád stanovil, aby jeden týden pekla bílý i rezný chléb polovina pekařů a druhá polovina druhý týden. V čase postním pekli pekaři preclíky pořádkem, tedy jeden mistr po druhém. V tržebné dny v týdnu, jež byly nyní stanoveny v úterý a v sobotu, měli i jiní lidé domácí i přespolní svobodu péci a prodávati po celý den chléb, ale jen rezný pecnový, a nesměl být menší než za 1 groš český. O jarmarcích měl každý právo prodávati chléb rezný i pšeničný, avšak ne na cechovních pekařských lávkách. Kdo ustanovení tato nedodržel, byl mu chléb pobrán a dán chudým do špitálu. Při drahotě a suchotě, když pekaři nestačili zásobit město chlebem, byl vyvolán frejnek, aby mohl každý péci a prodávati rezný chléb. Jakmile však pekaři stačili sami zásobiti město chlebem, byl frejnek odvolán. K mletí obilí měl být pekařům k dispozici jeden knížecí mlýn při městě, kdyby nestačil, mělo být k dispozici druhé kolo. Učení řemeslu trvalo 1 nebo 2 roky. Kdo se učil 2 roky, dostal od mistra šaty choděcí a obuv, kdo si smluvil u mistra jen 1 rok učení, měl dát po vyučení do cechu 4 funty vosku a mistrům půl achtlu bílého piva a 5 grošů českých. Cechmistrů měli při sobě chovat cechovní pečeť pro všelikou potřebu, s cechovním znamením preclíků, jak byl v listině vymalován.

DALŠÍ CECHY

Kromě těchto cechů, jimž byla obnovena cechovní privilegia zničená za třicetileté války, byly ve městě ještě cech tkalcovský, kožišnický, cech kovářský (do něhož patřili i koláři, bednáři, nožíři a zámečníci). Ve městě provozovali však i další řemesla, např. zlatník, malíř aj., jejichž členové byli inkorporováni do zemských cechů v Olomouci nebo Kroměříži.

V 70. letech 17. století se v Hranicích vedle soukenické výroby uplatňovala stále více i plátenická výroba, která nabývala stále většího významu i pro export.

Cech tkalcovský v Hranicích, k němuž patřili v té době i tkalci na dědinách na celém panství, zachovával v podstatě cechovní řád perňštejnský z r. 1536, pozměněný a doplněný jen ustanoveními o katolickém náboženství kardinálem Dietrichštejnem r. 1628. Podmínkou vykonávání řemesla v Hranicích byla držba gruntu ve městě nebo na předměstí, ale řád dovozoval i nemajetným, aby dělali řemeslo na panství. Štolíři neboli potulači, kteří dělali plátna ve městě nebo na vesnicích a nebyli členy cechu, byli prohlášeni za škůdce a trestáni vrchností vězením i pokutou. Kupovatí přízi ve městě nebo na dědinách celého panství bylo přespolním zakázáno. Bylo to dovoleno jen na trhu o frejmarku pro vlastní potřebu, nikoliv na překup. Plátna lidem byla dovolena dělat jen na šíř, jak se dělají v Olomouci. V 80. letech, když mistrů početně přibýlo, vyžádali si r. 1676 opis cechovních artikulů od tkalcovského cechu v Budišově. Byly to vlastně artikule tkalcovského cechu v Kroměříži, dané ve Vídni r. 1657, jež Budišovští jako biskupské město převzali r. 1670. Z tohoto budišovského privilegia byl pořízen český překlad, některé artikule byly však upraveny a doplněny podle starého cechovního řádu hranického. Nový cechovní řád předložený knížeti potvrdil Ferdinand z Dietrichštejna a vydal hranickému cechu tkalcovskému listinou z 25. srpna 1677. Tento řád byl pak platný až do josefínské doby. Místo 2 let učení předepisoval nyní 3 roky a povinnost každého tovaryše po vyučení řemesla vandrovati 2 roky, pro syny mistrů jen 1 rok. Kdo z poddaných na vesnicích, usedlých na jednu míli od města, chtěl provozovat řemeslo tkalcovské, byl povinen přihlásiti se do cechu hranického, držeti cechovní pořádek a skládati předepsané cechovní poplatky. Žádný mistr nesměl přijmouti učedníka do učení bez vědomí cechmistrů hranického cechu. Podnájemník nebo hofer, který nebyl osedlý na panství, nesměl provozovat řemeslo ani být přijat do cechu.

Proti štolířům ve městě, na předměstí i na venkově byly předepsány přísné tresty. Všechna plátna dělaná a vozená na prodej se směla dělat jen na brněnskou šíři a na nižší. Plátna, jež hranicští tkalci dělali lidem, měla být dělána na šíř, jak se dělají v Olomouci. Podobným způsobem se měly dělati i cvilich, barchan, mezulán, trüb a fürwalt a výrobky se měly cejchovat cechovním znamením. O trhových dnech a jarmarcích byli cechmistři povinni prohlédnout syrová nebo nebílená plátna konopná i koudelná přinesená na trh a změřiti je, zda jsou dělána na brněnskou míru. Z každé kopy plátna na trhu byl vybírán poplatek cechu. Cechmistři prohlíželi na trhu i přízi dovezenou na prodej. Příze směla být prodávána v trhové dni jen veřejně na trhu, aby tkalci měli možnost volného nákupu. Kupovat ji však mohli i jiní měšťané a měštky pro svou potřebu, nikoliv však k handlu. Nikdo z mistrů a tovaryšů nesměl však choditi sám po domech a skupovati přízi.

Tkalci v Drahotuších dosáhli r. 1666 od Ferdinanda z Dietrichštejna opětne potvrzení artikulí vlastního cechu v Drahotuších, který utvořili už koncem 16. století společně s ševci a bednáři celého panství drahotušského.

Cech kovářský slučoval i koláře a bednáře v městě Hranicích. Cechovní artikule, které si mistři sami zřídili, potvrdil jim r. 1604 Zdeněk Žampach z Potenštejna, cech tehdy slučoval mistry řemesla kovářského a kolářského. Nový cechovní řád daný jim kardinálem Dietrichštejnem vycházel v podstatě ze starých artikulí doplněných jen ustanoveními o náboženství mistrů cechů. Tento řád platil pak až do počátku 18. stol. Volba cechmistrů tohoto smíšeného cechu se prováděla tak, že se mistři rozdělili na 2 strany a každá si vyvolila jednoho mistra a oba pak

19 jeden rok cech řídili. K cechu patřili všichni mistři uvedených řemesel usedlí v Hranicích i Drahotuších i v dědinách obou panství. Mistr kovářského řemesla musel vyhotovit mistrovský kus – nejprve měl okovat koně, a to tak, že mu vyvedli koně z obecní maštale před kovárnu, pacholek zvedl koni všechny čtyři nohy, kandidát si je musel řádně prohlédnout, aby na ně udělal podkovy. Pak koně odvedl z města a po čase musel kandidát udělané podkovy koni přibít. Kdyby se nehodily, musel by kovář platit velkou pokutu. Dále musel ukovatí nový vůz a sekeru [...].

Také cechu řeznickému vydal kardinál Dietrichštejn v r. 1628, 11. listopadu nový cechovní řád. [...] Cech kožešníků a blanařů dostal od Václava Mola z Modřelic r. 1616 nový cechovní řád, protože starý cechovní řád vydaný jím v Olomouci r. 1510 neodpovídal již době. Mol zrušil jím 4 kusy ukazování řemesla na nové, neboť staré kusy byly již zastaralé a velice pracné. Kardinál Dietrichštejn potvrdil a doplnil tento cechovní řád o artikule náboženské a povinnosti mistrů při bohoslužbách, jinak zůstaly původní artikule nezměněny. K ukazování mistrovského kusu měl dostat každý nový mistr 160 králíků. Z těch měl udělati blány o 4 křídličích a předložit je k posouzení do cechu, zda jsou dobře udělané. Cizí kožešníci mohli své výrobky prodávat v Hranicích jen o jarmarcích pod radnicí na určeném místě, kromě klobouků a čepic podšíváných, což bylo vyhrazeno hranickým mistrům.

TURECKO-TATARSKÉ VPÁDY NA MORAVU

Ještě před zahájením nových tureckých nájezdů na Moravu v druhé polovině r. 1663 dala hranická vrchnost sepsat nový urbář panství hranického a drahotušského zachycující jména všech osedlých v jednotlivých vesnicích panství, jejich robotní povinnosti, platy a dávky vrchnosti. U města zapsány jen povinnosti, platy a dávky. Examinace podle skutečnosti byla prováděna přímo v každé vesnici, a to v době od 22. [...] do 11. června 1663. Slibný hospodářský rozvoj města a konsolidace poměrů na venkově dosažená v šedesátých letech byly však opět narušeny válečnými událostmi, které se sice nedotkly přímo města a hranického panství, ale rozvrátily veškeré dosavadní úsilí o normalizaci.

Město Hranice a vesnice hranického panství se ještě zcela nevzpamatovaly z válečných hrůz a škod třicetileté války a již opět se zmocňoval strach a úděs všeho obyvatelstva z blížících se turecko-tatarských ukrutností a zkázy. Zákrok císařských vojsk v Sedmihradsku r. 1662 byl záminkou tureckému sultánovi, že vypověděl počátkem r. 1663 císaři válku. Turecká vojska, k nimž se připojila pomocná tatarská jízda, stála již v červnu 1663 u Budína v celkové síle 200.000 mužů a 17. srpna oblehla největší protitureckou pevnost na území Slovenska (Nové Zámky). Značná část tatarských vojsk se brzy oddělila od obléhajících a vydala se na plen všemi směry po celém Slovensku. Jedna část pronikla až k Trenčínu, páčila a zajímala lidi, jiná překročila Váh a snažila se proniknout karpatským průsmykem na Moravu, která jim byla dána odměnou v plen k rabování, zajímání a odvěčení mladých lidí do otroctví. Menší oddíly císařských vojsk, které se tomuto přívalu postavily na odpor, byly poraženy a rozehnány. Obrana Moravy a hraničních přechodů nebyla řádně připravena, protože nebezpečí tureckého vpádu na Moravu bylo dlouho podceňováno. Po zprávách o obležení pevnosti Nových Zámek byly na Moravě urychleně a zmateně připravovány pevnosti Olomouc, Brno a Uherské Hradiště k obraně, stažena sem i vojenská hotovost.

Hraniční průsmyky zůstaly však nezajištěné. Stavové moravští slíbili sice císaři postavit na obranu země zemskou hotovost, kterou měla vyslat jednotlivá panství vyzbrojením 1 rejtara z 15 lánů a 1 mušketyra z každých 3 lánů, shromažďování hotovosti bylo však zdlouhavé, chyběly dispozice o místě srazu, velení, způsobu zásobování atd. Hotovost proto do bojů ani nezasáhla a při prvních zprávách o vpádu Tatarů do země a jejich ukrutnostech se valná část rozprchla a spolu s venkovským obyvatelstvem se uchýlila do hor a lesů. Venkovská šlechta, bohatí měšťané a Židé již dlouho předtím uprchli se svým majetkem dále do Čech a do Slez-

ska. Poddaný lid, připravený stále k útěku, přestal robotovat, odvádět platy a dárky vrchnosti i císařskou kontribucí. Kníže Dietrichštejn sám neměl dlouho zájem vydávat peníze a stavební materiál na opravu hradu Helfenštejna, který mohl poskytnout poddaným z širokého okolí jisté útočiště. Ještě v červenci odmítal návrhy hejtmána hranicko-lipenského panství Condillioho a podmiňoval souhlas k nezbytným opravám hradu ujištěním okolních vrchností, kolika penězi a robotníky přispějí na opravy. Přikázal, že robotní práce na polích nesmí utrpět, nechtěl povolit potřebné dřevo na opravu ochozů, mostů na hradě ap. Teprve když v srpnu nebezpečí vpádu na Moravu bylo již zcela zřejmé, dal Condillovi příkaz pomoci městům Hranicím a Lipníku při opravě hradeb a urychleně připravit i hrad Helfenštejn k obraně. Ten byl teprve r. 1656 na rozkaz císaře spolu s jinými neobydlenými hrady v zemi zčásti demolován, aby nemohl sloužit za útočiště loupeživým bandám nebo nepřátelským vojskům, demoliční práce byly však potom zastaveny. Nyní bylo nutné napáchané škody zase rychle odstranit, především zazdít 3 rozsáhlé průlomy v hradební zdi vyhozené střelným prachem, opravit stanoviště pro děla, vybrat hradní studnu 78 sáhů (142 m) hlubokou, která byla r. 1656 zasypána až na 21 sáhů (40 m) aj. Do hradu byly sváženy zásoby obilí a všichni utečenci do hradu byli povinni pomáhat při opevnovacích pracích. Venkovské obyvatelstvo z obou panství se mělo podle příkazu knížete uchýlit do Hranic a Lipníka a pomáhat při jejich obraně. Nebyl však dostatek střelných zbraní a marně objednávala a sháněla obě města i vrchnostenský hejtman dodání mušket z Rýmařova, na Helfenštejně chyběla děla i střelný prach, protože děla a veškerá munice byla odvezena před demolicí hradu r. 1656 do Olomouce. Kníže poslal do obou měst a na hrad Helfenštejn jen několik desítek mušket a několik set pík, hvězdic a tupláků, jež však stačily jen pro boj muže proti muži. Všechny příkazy a nabádání knížete Dietrichštejna k podaným, aby se nebáli a bránili se, poněvadž pomocná vojska jsou již na pochodu, i výzvy krajského hejtmána přerovské čtvrti se mýjely účinkem a zděšené venkovské obyvatelstvo po prvních zprávách o vpádu tatarských hord 4. září přes Skalici k Uherskému Hradišti a bleskových jejich nájezdech až k Hustopečím u Brna, o hrůzostrašném jejich řádění, pálení vesnic, surovém zabíjení lidí a dětí, odvlékání mladých lidí do otroctví prchalo zděšené do hor a lesů, nedbajíc nic na příkazy a napomínání vrchnostenských úředníků. Také všichni sedláci a poddaní ze všech vesnic hranického a lipenského panství, kteří museli předtím složit přísahu věrnosti vrchnosti, že budou bojovat proti nepříteli, utekli již 5. září s dobytčím do hor a lesů na Valašsko nebo do Jeseníků i dále do Slezska, jiní až k Rýmařovu, a nechali vsi zcela liduprázdné. Hraničtí a lipenští Židé vyvezli včas všechn svůj majetek do Slezska a v srpnu opustili spěšně i své domy přes protesty a žádosti měšťanů, aby pomohli při obraně města. Také hrad Helfenštejn zůstal poloprázdný a uteklo se sem jen málo lidí, z nichž hejtman Condillio ozbrojil 50 mužů k obraně hradu. Venkovský lid po zprávách o tureckém dobytí pevnosti Nových Zámků, pokládán za nedobytnou, cítil se bezpečněji v nepřístupných horách a lesích, kam se tatarská jízda neodvážila. Jen měšťané v Hranicích a Lipníku zůstali, opravovali urychleně hradby a příkopy a stavěli u bran palisády k obraně. Podle zprávy hejtmána Condilla, odeslané 6. září z Hranic knížeti, bylo v Hranicích připraveno bránit město 125 mužů ozbrojených mušketami, měli však jen 60 liber prachu, proto prosil knížete o rychlé zaslání 2 centnýřů prachu do Hranic. Město Lipník mělo bránit 168 ozbrojených měšťanů. Když však 8. září po kontrole městské obrany chtěl Condillio odjet s rodinou a majetkem z Lipníka do Olomouce, postavili se mu měšťané se zbraněmi v rukou, nechtěli jej pustit z města a žádali, aby s nimi zůstal a pomáhal bránit město. Také Hraničtí si později stěžovali knížeti, že všichni vrchnostenští úředníci je opustili a utekli s rodinami do Olomouce. Condillio se pak ospravedlňoval knížeti, že opatřil obě města k obraně a do Olomouce odvezl jen ženu a děti a hned druhého dne se vrátil.

Tataři při tomto prvním vpádu na Moravu ve dnech 4.–9. září spálili, vyrabovali vesnice a městečka jihomoravských panství i s městy Brnem, Valašskými Klobouky, Slavičínem, Vsetí-

21 nem, Hodonínem, Břeclaví, zabili tisíce lidí a několik tisíc lidí, hlavně žen a dívek, odvedli a hnali zpět přes Bílé Karpaty do svých táborů a odtud pak do otroctví. Poněvadž se v malých skupinách bleskově rozjížděli po celém kraji až k Brnu a Olomouci a stejně bleskově shromažďovali, vojenské pluky císařské, stojící na jihu Moravy, je nemohly napadnout, bály se rozptýlit, aby nebyli překvapeni a obleženi, nikdo se jim proto nestavěl na odpor. Kol 10. září se na 500 Turků pokusilo také prolomit Vlárský průsmyk nad Brumovem, obsazený Valachy, aby tu vnikli na Moravu, jejich útok byl však odražen. Také hejtman vsetínského panství sdělil Condillovi, že se Tataři pokusili i nad Trenčínem s mnoha tisíci mužů prolomit pas, ale byli zahánáni Valachy pod vedením hraběte Valeriána Podstatského. Chycení tatarští zvědové vypověděli, že připravené tatarské oddíly chtějí vpadnout na plen do Slezska a na severovýchodní Moravu. Ačkoliv tatarské hordy již po několika dnech odtáhly z Moravy s uloupenou kořistí, dobytkem a zajatými měšřany na Slovensko, nechtěli se poddaní vrátit zpět do vesnic a setrvali dále v nejvyšších horách, zvláště když docházely zprávy o novém vpádu Tatarů 19. září na jižní Moravu k Uherskému Brodu [...].

Veškerý život přestal, nikdo necestoval, vše bylo opuštěno. Strach a obavy ještě vzrostly, když došly zprávy, že pevnost Nové Zámky padla 23. září do rukou Turků. Bylo zjevné, že dalším loupeživým vpádům a řádění turkotatarských vojsk lze zabránit jen zajištěním karpatských průsmyků, aby se jimi nepřítel nedostal do země. K posílení obrany průsmyků proti náporu Tatarů vydal krajský hejtman přerovské čtvrti v Olomouci 19. září příkaz hejtmanům východomoravských panství vypravit urychleně stanovené kontingenty zemské domobrany k hraničním průsmykům. K Uherskému Brodu mělo být vysláno celkem 1307 mužů, z toho mělo panství hranické a lipenské dodat 382 mužů. Měli být vypraveni se stravou na 4 týdny do Holešova. Hejtman Condillus a hejtmané ostatních panství, vesměs bývalí důstojníci císařské armády, byli určeni jako velitelé této hotovosti, neuposlechli však rozkazu a nechtěli opustit svá panství. Tvrdili, že se nesmí vzdát a musí bránit svá panství. Velitel obrany zemských hranic hrabě Valerián Podstatský, který spěšně zajišťoval posílení obrany průsmyků, vydal 2. října z Uherského Brodu jménem císaře písemné příkazy Condillovi a hejtmanům panství přerovského a holešovského, aby ihned vypochoovali a obsadili průsmyky Strání a Březovou. Podstatský musel však Condilla osobně vyzvednout v Hranicích a přimět ho k pochodu s 200 muži k Uherskému Brodu dokazováním, že obrana průsmyků a zabránění vpádu nepřitele do země je důležitější než místní domácí obrana.

V Brodě byla domobrana rozdělena a pas Strání, kde již byly provedeny záseky, přikázán k obraně Hranickým a Lipenským, Přerovským a Holešovským s jejich hejtmany. Podle písemné zprávy Condilla knížeti, odeslané 17. října z hradu Helfenštejna ihned po opětném návratu, již ospravedlňoval svůj odjezd z panství a rychlý návrat, 7000 Tatarů chtělo přepadnout pas Strání a snažili se vpadnout obráncům do týla. Když se jim to nepodařilo, upustili od tohoto pokusu a probili se 8. října sousedním pasem Hrozenkovským, vzdáleným sotva míli cesty, který bránili Fulnecktí, Podštátští, Kunvaldští a Spálovští, a vnikli do země. Když obklíčena a pobíjená domobrana začala prchat, opustil i velitel Valachů a zemské hotovosti hrabě Podstatský průsmyk, prchal na Vsetín a pak na Hukvaldy. Tataři obránce porubali a nikým nezadržování valili se pak na Vsetín, který vyrabovali a zapálili, pobili stovky osob a mnoho set mladých lidí z města a vesnic vsetínského panství opět odvedli do otroctví. Jiné oddíly přepadly Vizovice a opět Valašské Klobouky, pálily, plenily, mordovaly, mladé lidi svazovaly, odrostlejší děti nastrkaly do pytlů a spolu se zajatými je dopravily již po několika dnech zpět na Slovensko. Vojenské pluky generála Souchése stály nečinně u Kroměříže, aby ji bránily. Očekávaly soustředěný útok větších tatarských vojsk na město, nebo na některou z moravských pevností, k tomu však nedošlo. Na drobný boj s rychlou tatarskou jízdou, rozlévající se po celém kraji, nebyli velitelé připraveni a netroufali si rozptýlit se na menší oddíly a zasáhnout, aby nebyly obklíčeny přesilou,

Condillus a ostatní obránci průsmyku Strání a Březová seděli po 9 dnů nečinně v průsmyku bez pomoci, chleba i munice, a poněvadž Tataři už 12. října na zpáteční cestě do Uher nocovali s kořistí sotva půl míle od průsmyku a přešli pak přes hory, opustil s celou posádkou průsmyk a utekl na Helfenštejn, aby se prý postaral o urychlené jeho opevnění a přivedl sem i celou hranicko-lipenskou hotovost, jíž velel. Podle sdělení Condilla vedli Tataři s sebou mnohem více zajatých než byli sami silní a kdyby byli napadeni jízdou gen. Souchése, ležící v Kroměříži, mohla být valná část zajatců zachráněna. Condillus sám ukořistil jen stříbrem okovaný čakan, který mušketýři vzali zabitému Tatarovi, když napadli jejich tábor a zmocnili se několika koní. Dietrichštejn se zajímal pouze o to, kolik poddaných obou panství bylo zabito u Hrozenkova, a když od Condilla dostal zprávu, že Hraničtí a Lipenští bránili průsmyk Strání a nikdo nepadl, byl spokojen. Turci na Slovensku dobyli zatím koncem r. 1663 Nitru, Levice a rozsáhlé východních oblasti Slovenska a dosáhli největšího rozšíření své moci v Uhrách a na Slovensku. Na Helfenštejně pracovali mezitím zedníci spěšně na zpevnování hradeb a dokončili zazdění průlomu hradební zdi u studny a do 3 týdnů měly být i ostatní díry a nejnebezpečnější místa opravena. Zpevňovaly se zdi proti lesu. Při opravách pracovalo mnoho mužů z hotovosti na šancích, druhá stovka strážila hrad a další stovka opravovala stržený týnský stav.

Poněvadž přímé nebezpečí v zimních měsících již nehrozilo, byl vrchnostenský dobytek, uschovaný v horách, značně vyhublý, sveden zpět do panských dvorů, také poddaní se pomalu vraceli do svých vesnic a domů. Všichni se však nevrátili, někteří zahynuli strádáním, nebo zůstali již na jiných panstvích, kam utekli. Kníže dal 26. října příkaz propustit domobranu z Helfenštejna domů a ponechal na dokončení oprav a hlídání hradu jen 10 mužů, kteří měli být vždy po 8 dnech vystřídáni. Podle starého zvyku museli být vydržováni vesnicemi.

Velkou přítěží obyvatelstva se však stávala pomocná vojska saská i braniborská, jež táhla v říjnu ze Slezska přes Hranice do Uher k posádkám císařské armády. Kol 20. října leželi dragouni v Hranicích a Lipníku. Měšťané je museli vydržovat, přesto vpadli do bytů měšťanů a loupili. Také vojáci položení do vesnic brali lidem obilí i koně a sedláci ze Strážce a Slavíče si je museli od vojáků zpět vyplatit. Vojáci neměli žádnou disciplínu. Obyvatelstvo ve vesnicích, v nichž se za pochodu položili, značně trpělo jejich vydíráním a surovostí. Počátkem prosince 1663 ležela na Hranicku kompanie braniborských a holštýnských pluků ve vsích Polomí, Bělotíně, Heřmanicích, Dubu, Blahutovicích a Polouvsí, které podle stížnosti hejtmana Condilla knížeti „tak zřídili, že mnohé z nich se nevzpamatují ani za 3 roky. Ubohé poddané obírali o všechno, co bylo v domě, stížnosti nepomohou, ochrany se nedovolají. Stěžuje-li si kdo u jejich důstojníků, má to za následek nadávky a hrubosti a ubozí lidé jsou ještě více týráni. Uskuteční-li se ubytování vojsk častěji, nebudou moci poddaní plnit své povinnosti a znamená to zánik celého panství.“ Hejtman Condillus se snažil uchránit co nejvíce a dosáhl protesty u krajského hejtmana, že aspoň vracějící se pluky do Slezska nebyly dirigovány přes Hranice, ale z Kroměříže na Tovačov a Olomouc.

Poněvadž Turci již další nájezdy nepodnikli a v listopadu opustily jejich armády Slovensko a vracely se přes Uhry domů, bylo v prosinci odveleno také pomocné vojsko císařské z Uher do zimních kvartýrů. Nebezpečí turecké nebylo však ještě zažehnáno a počátkem roku 1664 bylo počítáno s obnovením bojů. Opožděné polní práce byly koncem října rychle dokončeny, pole oseta a vymláčené obilí uschováno do obilních jam. Turecké posádky na Slovensku podnikaly už v polovině března 1664 opět štráfy až k Trenčínu a bylo nutno se obávat opětých vpádů na Moravu. Hejtman Condillus, který již dokončil opevnění hradu Helfenštejna, žádal proto knížete o povolení nákupu pušek a munice. Muškety chtěl odebrat z Úsova, kus po 2 zl. 20 kr., také olovo a prach. Ale také císařská vojska posílená pomocnými vojsky z Německa i z Francie, spolu s postavenou rakouskou hotovostí, podnikly na jaře r. 1664 soustředěný nápor na turecká postavení na Slovensku a pevnosti obsazené tureckými vojsky. Dobyla Nitru, porazila turecká

23 vojska novozámeckého paši a dovršila tyto úspěchy proslavenou porážkou Turků v bitvě u sv. Gottharda 1. srpna 1664, po níž přistoupili Turci na dvacetileté příměří. Pevnost Nové Zámky zůstala však nadále v rukou Turků. Císařští postavili proto na obranu průsmyků na Moravu novou pevnost na Váhu, nazvanou Leopoldov. Přímé útoky a vpády tureckých vojsk na Moravu byly tak načas zažehnány.

LÁNOVÁ VISITACE Z ROKU 1675

Stálé nebezpečí turecké a potřeba vydržovat vojsko velmi zatěžovala císařskou komoru a byly proto hledány nové zdroje příjmů vyšším zdaněním poddanské půdy a zavedením nových daní. Také v pozdějších letech byly provedeny zvláštními komisemi ustanovenými zemským sněmem několikrát tzv. visitace – inspekce všech měst a vesnic. Protože výsledky lánové visitace z r. 1657 byly nespolehlivé a během let se navršily četné stížnosti na chyby a nesrovnalosti ve zdanění, byla r. 1669 provedena revize lánové vizitace, která kromě usedlíků, velikosti a jakosti pozemků zjišťovala i opuštěné statky a pole. Na hranickém panství provedla komise visitaci a přísný výslech rychtářů a přísězných všech obcí ve dnech 3.–5. srpna 1667 a zjišťovala přítom neosedlé, pusté grunty.

V Hranicích, ve vlastním městě uvnitř hradeb bylo zjištěno 40 [?] osedlých měšťanských domů, jejichž majitelé měli výčepní právo piva a většinou měli i vlastní pole a hospodářství. Jen několik z nich provozovalo kromě šenku piva řemeslo. Dva domy vyhořelé v r. 1665 měly ještě knížecí lhůtu 3 let, 1 dům nově osedlý před 5 lety měl knížecí lhůtu 10 let. Dva domy připadly zpět obci pro neplacení povinných platů a byly počítány jako pusté, 5 dalších domů bylo sice zčásti vystavěno, ale po úmrtí majitelů zůstaly neosedlé. Měšťanů s domy, kteří provozovali řemeslo a neměli právo šenku, bylo 17, dva domy další připadly opět obci pro neplacení ročních splátek. Osedlých měšťanů, kteří neprovozovali řemeslo ani neměli právo šenku, bylo 9, ti se živili většinou nádenickou prací. Neosedlé pusté domy nebyly uvedeny. Ve městě bylo zjištěno ještě 6 chalup, jež patřily ke kostelu, v nichž bydlel zvoník, hrobař a další zaměstnanci kostela, a 3 chalupy patřící obci, v nichž bydleli vodnář a měšťtší pacholci. Z měšťanských domů, jež náležely rytířům, držel jeden rytíř Jaroslav Opršál z Jetřichovic, jeden panský dům po Adamu Žampachovi ležel v rozvalinách, další opuštěný dům Chorynských převzala vrchnost.

Židé drželi ve městě v hradbách 12 chalup a kromě toho 1 obecní chalupu a židovskou školu a na předměstí pustou chalupu sloužící za židovský špitál. Na předměstí bydlelo 49 osedlých a 6 dalších mělo lhůtu, 3 grunty byly zčásti vystavěné, ale po odchodu hospodářů zůstaly neosedlé. Měšťané vnitřního města měli na předměstí 19 hospodářských chalup se stájem pro dobytek, kromě toho byl tu obecní dvůr, právě tehdy městem koupený, farářův dvůr a dvory panských úředníků – hejtmána Jana Jiřího Condilla a Václava Syryčanského. Šlechtici drželi na předměstí 4 dvory, a to Vlk Dětřich Světlík z Gzesu, Fridrich Hrubčický z Hrubčic, Jaroslav Opršál z Jetřichovic, Bohuslav Šmerhovský z Lidkovic a panský polesný, kterému hejtmán povolil koupit a držet dům Tamfeldský. Komise odhadla také, kolik obilí lze na polích vyset a kolik polí zůstane úhorem. [...]

Při druhé generální lánové visitaci v r. 1675 prováděné početnou komisí na Hranicku a Lipnicku po dobu 25 dní byla zjišťována výměra poddanské půdy a rozdělena pro daňové účely do tří bonitních tříd. Do 1. a 2. třídy byla počítána pole velmi dobré a dobré jakosti, vhodná pro pěstování pšenice a žita, do 3. třídy pole horší kvality, vhodná pro pěstování ovsu, pohanky apod. Generální komise klasifikovala jednotlivé druhy polí a zařazovala je do tzv. berních lánů, z nichž pak byla vyměřena daň. V Hranicích byla klasifikace rustikálních polí prováděna od 10. do 13. října 1675 a polovina polí 42 měšťanů (675 měřic 6 ačtlů) byla započtena do první třídy a druhá polovina (675 měřic 6 ačtlů) do druhé bonitní třídy. V Drahotuších a Lipníku byla zjištěna lepší půda a pole obou měst byla zařazena dvěma díly do první a jedním dílem do druhé třídy. Také

užívaná činžovní pole a paseky v Hranicích byly rozděleny polovinou do první a polovinou do druhé bonitní třídy (po 103 měřících a 60 achtlech). Pro účely přesnějšího zdanění poddaných byly však komisí počítáni za berní lány i řemeslníci a chalupníci bez polí, pustiny i židovské domy – domkář bez polí (15 na 1 lán), řemeslnické chalupy (15 na lán), měšťanské domy s výčepním právem (11 na 1 lán) a židovské domy (18 na 1 lán). Tak 46 řemeslníků bylo v Hranicích přepočítáno na 3 berní lány, 134 řemeslníků a domkářů na 8 lánů a 7 achtlů, 13 usedlých Židů na 6 berních achtlů atd. Na celém panství hranickém a drahotušském bylo napočítáno 197 lánů 3 ¼ achtlů. Komise nepočítala však r. 1675 do obecních lánů města svobodné domy šlechticů na předměstí nebo v dědinách na panství a učinila tak teprve r. 1678, poněvadž to vlastně byly rustikální dvory. Proto výměra zdaněných polí 1. a 2. třídy vzrostla v Hranicích z 572 na 772 měřic. Nezdaněny zůstaly jen vrchnostenské pozemky, jež patřily k panským dvorům.

UHERSKÉ VPÁDY NA MORAVU

Ani po příměří z roku 1664 nenastal však klid, který by umožnil opět rozkvět obchodu a řemesel. Habsburkové se snažili připoutat uherské země k ostatním svým zemím, omezovali svobody uherských stavů a násilně zaváděli rekatolizaci. Vysílali na Slovensko stále nové pluky, jež byly velkou přítěží moravským pohraničním panstvím, na nichž ležely zimním kvartýrem. Nespokojenost a odpor uherských stavů vedly roku 1671 k povstání, jež však hlavní strůjcové zaplatili životem. Poprava vůdců povstání, konfiskace statků a násilí císařských vyvolaly však dlouhou válku, oddíly vzbouřených Uhrů a jejich turecko-tatarských spojenců pronikly v r. 1672 a 1678 až k hranicím Moravy, hrozil opět vpád do země.

Tatarská vojska vyslaná Tökölym na Moravu nepronikla již přes hraniční průsmyky, obsazené hunskou milicí. Při novém náhlém vpádu v polovině r. 1680 pronikli však Huni do hradištského kraje, vpadli do Frenštátu a pronikli až k Frýdku-Místku a Hukvaldům, zplundrovali a pálili vesnice, na hrady Hukvaldy a Helfenštejn vloženo opět na čas vojsko.

Časté a náhlé vpády uherských rebelů na východní a střední Moravu v 70.–80. letech 17. století vyžadovaly stálé budování obrany měst přerovského a hradištského kraje a vydržování císařských vojsk ležících zde v kvartýrech. Velitel olomoucké pevnosti žádal r. 1677 kromě toho od všech panství z širokého okolí dodávku dřeva na posílení opevnění města, do něhož za nepřátelského vpádu se mohou obyvatelé utéci i se svým majetkem. Pro hranické a lipenské panství byl stanoven kontingent 125 jedlových kmenů i s jejich dopravou do Olomouce nebo jeho zaplacení penězi. Kníže Dietrichštejn se ohrazoval, že obě panství nikdy dřevo na opevnění Olomouce nedodávala a obě města toto dřevo potřebují pro vlastní opevnění na palisády a jiné potřeby fortifikační a nestačí krýt náklady na opravu vlastních zdí a věží.

Také vojenské posádky, které byly vkládány do měst a ležely tu řadu měsíců kvartýrem, byly velkým břemen obyvatelstvu. Ačkoliv usnesením zemského sněmu moravského z r. 1656 a 1657 byla stanovena denní porce stravování vojáků a koní a přikázáno dávat vojákům jen to, co bude od země přikázáno, žádali velící důstojníci pravidelně od města diškrecí za udržení lepší kázně vojáků. Nedostali-li tyto úplatky, drželi důstojníci špatné komando a vojáci se dopouštěli různých příkoří a výstupů vůči měšťanům. V r. 1679–1680 ležel v Hranicích kvartýrem se svou kompanií hejtman Kryštof Karel hrabě Schellenberg od Starhenbergova pluku, ostatní kompanie také na vesnicích. Kníže povolil dávat mu na jeho žádost, aby držel lepší komando nad vojáky, týdně diškrecí 1 vědro piva, 3 měřice ovsa, 2 husy, 2 kačeny, 2 slepice, 1 kapouna a měsíčně 1 tele nebo 2 berany. Když však také ostatní důstojníci pluku žádali o diškreci a Schellenberg žádal, aby také kvartýrmistru byla místo dávání stravy poskytnuta diškrece, kníže zakázal tyto diškrece úplně a upozornil hejtmana, že je císařem zakázáno tyto diškrece dávat, a upozornil ho, že nebude-li držeti kázeň a pořádek nad kompanií, jak je jeho povinností, může o svou kompanii snadno přijít a na stížnost knížete bude od kompanie kasírován. Mnoho to však nepomoh-

25 lo a hranický hejtman si stále stěžoval, že důstojníci se o nic nestarají a vojáci nemají žádný respekt. Proto když r. 1682 byl pluk Starhenbergův vystřídán podle příkazu krajského hejtmana rejтары pluku Caprari, z nichž kompanie rytmistra Arco byla ubytována ve městě a ostatní kompanie po vesnicích, bylo nařízeno stravování vojáků in natura pořádkem u měšťanů a na venkově u sedláků, aby byla zajištěna lepší kontrola a znemožněny neoprávněné požadavky vojáků. Důstojníci se stravovali v hospodě.

Ozbrojeného povstání uherského využili i Turci. Když počátkem roku 1683 vypršelo dvacetileté příměří, vypověděla turecká porta opět válku císaři a vytáhla s velkou armádou, k níž se opět připojili Tataři, vojska Tökölyho i vojenské oddíly sedmihradského knížete, tureckého vazala Apáffyho, a bez většího odporu se dostali až k Vídni, kterou začali obléhat. Na Moravě byla urychleně opevňována Olomouc a stavěny palisády. Hranickému vrchnostenskému úřadu přikázáno dodat z každého lánu [...], z něhož se daly udělat 3 palisády. Vojenský velitel žádal do 14 dnů dodání 5000 [...] kamenů na opevnění města. Také brány města Hranic byly opatřeny dvojími palisádami, měšťané byli ve zbrani a všichni lidé byli naplněni strachem z moci a síly nepřítele. Cennější nábytek ze zámku a vrchnostenského dvora dal vrchní zazdít ve zvláštním oddíle. Dobytek z vrchnostenských dvorů dal zahrát do helfenštejnských lesů. Poddaní se nechtěli uchýlit do města a chystali se v případě nebezpečí k útěku do lesů, stejně jako helfenštejnská obrana a svobodné dvory, na které nebylo spolehnoutí. Žádný z moravských průmysků nebyl obnoven, protože mužstvo určené k obraně se rozuteklo a uherští povstalci spojení s Turky podnikali hluboké štráfy na Moravu. V červenci vyplenili Valašské Klobouky, mnoho lidí zabili a okolní vesnice vypálili a mnoho lidí odvěkli do otroctví. Vesničané nechtěli ze strachu před štráfujícím nepřítelem jít na robotu, ačkoliv byly žně, ze sousedních panství se roznesly zprávy o ukrutné tyranii uherských rebelantů. Ohrožené Vídni, chráněné jen slabou posádkou, přišla v poslední chvíli na pomoc vojska císařské armády vedená Karlem Lotrinským a polská pomocná vojska vedená králem Janem Sobieskim. Polská vojska táhla k Vídni v srpnu třemi proudy, levé křídlo polské armády přes Ostravu, Nový Jičín, Hranice, Drahotuše na Lipník a Přerov, král Sobieski sám ve středním proudu na Dvorce a Olomouc. Drahotušský kronikář Konorza chválí jejich spořádaný průchod a kázeň, vojsko nikomu neublížilo. Spojená vojska německo-polská připravila pak 12. září Turkům u Vídne hroznou a rozhodující porážku, která byla počátkem konce tureckého panství v Uhrách.

Konec tureckého panství na Slovensku a v Uhrách vzbuzoval opět velké naděje na rozkvět obchodu sukнем a rozšíření jeho výroby i větší bezpečí kupcům a formanům při jejich jízdách na daleké trhy do Uher. Až do uzavření míru v Karlovaci vystálo však město Hranice a vesnice celého panství značné útrapy při zásobování a ubytování pomocných německých vojsk táhnoucích na pomoc císařským vojskům na Slovensko a do Uher. Město muselo vojsku dodávat chléb, maso, sádlo, pivo [...].

1650	Jan Pop, Jiřík Neviš	rychtář Václav Stehlík
1651	Jan Masalík, Jakub Chmula	rychtář Jeremiáš Jež
1652	Jan Masalík, Jiřík Neviš	rychtář Jan Měchovský
1653	Jan Pop, Jakub Chmula	rychtář Václav Milocký
1654	Jan Pop, Jeremiáš Jež	rychtář Václav Milocký
1655	Jan Pop, Jiřík Neviš	rychtář Ondřej Kryst
1656	Jan Pop, Václav Jedlička	rychtáři do r. 1701 neuvedeni
1657	Jan Pop, Jeremiáš Jež	
1658	Václav Jedlička, Jiřík Neviš	
1659	Jeremiáš Jež, Jiřík Neviš	
1660	Jan Pop, Jiřík Kunčický	
1661	Jeremiáš Jež, Jiřík Neviš	
1662	Jeremiáš Jež, Jiřík Kunčický	
1663	Jan Pop, Jiřík Kunčický	
1664	Jan Pop, Jiřík Neviš	
1665	Jan Pop, Jiřík Neviš	
1666	Jan Pop, Jiří Sedláček	
1667	Jan Pop, Jiřík Kunčický	
1668	Jiřík Sedláček, Hendrych Lipenský	
1669	Jiřík Sedláček, Hendrych Lipenský	
1670	Jiřík Sedláček, Hendrych Lipenský	
1671	Jiřík Sedláček, Hendrych Lipenský	
1672	Jiřík Sedláček, Hendrych Lipenský	
1673	Jiřík Sedláček, Hendrych Lipenský	
1674	Jiřík Kunčický, Jiřík Partutovský	
1675	Jan Pop, Hendrych Lipenský	
1676	Jan Pop, Hendrych Lipenský	
1677	Jan Pop, Jiřík Jelec	
1678	Jan Pop, Václav Smetana	
1679	Jan Pop, Václav Smetana	
1680	Jan Pop, Václav Smetana	
1681	Jan Pop, Václav Smetana	
1682	Jan Pop, Václav Smetana	
1683	Jan Pop, Václav Smetana	
1684	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	
1685	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	
1686	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	
1687	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	
1688	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	
1689	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	
1690	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	

[1] Seznam hranických purkmistrů z let 1650–1850 byl publikován jako příloha práce Bohumír Indra, Biografický slovník k dějinám města Hranic, in: Sborník Státního okresního archivu Přerov 1998, s. 31–77, z něho přebíráme údaje za léta 1650–1700. Předcházející období je zachyceno v knize Hranice – dějiny města, I., Hranice 1969, s. 125–126 (1550–1620) a ve studii Bohumír Indra, Město a panství Hranice za třicetileté války, in: Sborník Státního okresního archivu Přerov, 1996, s. 79–80 (1618–1650).

- 27** 1691 Jiřík Jelec, Jiřík Raich
1692 Jiřík Jelec, Jiřík Raich
1693 Jiřík Jelec, Jiřík Raich
1694 Jiřík Jelec, Jiřík Raich
1695 Jiřík Jelec, Jiřík Raich
1696 Jiřík Raich, Balcar Šmach
1697 Jiřík Raich, Balcar Šmach
1698 Jiřík Raich, Balcar Šmach
1699 Jiřík Raich, Balcar Šmach
1700 Jiřík Raich, Andreas Kuzník